

$$\begin{array}{r} 5430 \\ \hline 514 \end{array}$$

مبادی الحساب

حصہ اول بحار مستعملہ دار

درختہ تعلیم ممالک کی شمالی جگہ مرجع اہل کمال جت

پنڈت موہن لال صاحب انگریزی اردو ترجمہ کیلئے تعلیم

نقصہ کتب خانہ اہم علیہ الرحمن جان محمد شریف

مطبع نظامی واقع کانپور

چھاپی گئی

۱	سستر	۱۸	آٹھارہ	۱۹	اونیس	۲۰	بیس
۲	اکیس	۲۲	بائیس	۲۳	تینیس	۲۴	چوبیس
۳	پچیس	۲۶	چھبیس	۲۷	ساتیس	۲۸	اٹھائیس
۴	اونتیس	۳۰	تیس	۳۱	اکتیس	۳۲	تیس
۵	تینتیس	۳۴	چوتیس	۳۵	پینتیس	۳۶	چھتیس
۶	سینتیس	۳۸	اڑتیس	۳۹	اونتالیس	۴۰	چالیس
۷	اکتالیس	۴۲	بیالیس	۴۳	تینتالیس	۴۴	چوتالیس
۸	پنتالیس	۴۶	چھتالیس	۴۷	سینتالیس	۴۸	اڑتالیس
۹	اونچاس	۵۰	پچاس	۵۱	اکیاون	۵۲	باون
۱۰	ترپن	۵۴	چوڑن	۵۵	چھپن	۵۶	چھپن
۱۱	ستاون	۵۸	اٹھاون	۵۹	اونسٹھ	۶۰	ساٹھ
۱۲	اکٹھ	۶۲	ہاسٹھ	۶۳	سیرسٹھ	۶۴	چوسٹھ
۱۳	پنیشٹھ	۶۶	چھٹھ	۶۷	سیرسٹھ	۶۸	اڑسٹھ
۱۴	اونھتر	۷۰	ستر	۷۱	اکھتر	۷۲	بھتر
۱۵	تھتر	۷۴	چوہتر	۷۵	پچھتر	۷۶	چھتر
۱۶	سستر	۷۸	اٹھتر	۷۹	اوناسی	۸۰	اسی
۱۷	اکیاسی	۸۲	بیاسی	۸۳	تراسی	۸۴	چوراسی
۱۸	پچاسی	۸۶	چھپاسی	۸۷	ستاسی	۸۸	اٹھاسی
۱۹	نواسی	۹۰	نوسے	۹۱	اکیاونے	۹۲	بانوسے
۲۰	ترانوسے	۹۴	چورانوسے	۹۵	پچانوسے	۹۶	چھانوسے
۲۱	ستانوسے	۹۸	اٹھانوسے	۹۹	ننانوسے	۱۰۰	سو

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مبادی حساب

پہلی فصل علم حساب میں

اول عددوں کی صورت اور نام پہچانتا ضرور ہر اعداد کے لئے دس تک لکھیں
مقرر ہیں کہ اون کو ہندو کہتے ہیں اور ان کی صورت اور نام یہ ہیں
ایک دو تین چار پانچ چھ سات آٹھ نو صفر
گنتی ایک سے لیکر سو تک

صورت	نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت	نام
۱	ایک	۲	دو	۳	تین	۴	چار
۵	پانچ	۶	چھ	۷	سات	۸	آٹھ
۹	نو	۱۰	دس	۱۱	گیارہ	۱۲	بارہ
۱۳	تیر	۱۴	چودہ	۱۵	پندرہ	۱۶	سولہ

اعداد کے چھٹنے کا قاعدہ

جس عدد کو پڑھنا ہو اس کے سب سے داہن ہند سے سے اکائی دہائی وغیرہ پڑھنا شروع کر داور یہ عمل بائیں طرف کے اخیر ہند سے تک جاری رکھو اور اگر عدد میں چار یا چھ یا آٹھ یا دس یا بارہ ہند سے ہوں یعنی ہندسوں کی تعداد چھت ہو تو عدد کے سب سے بائیں ہند سے کو تھما اس کے مرتبے سے چھٹے ہندسے کو دو ہندسوں کو ملا کر اس کے مرتبے کے پڑھو جب تک سیکڑے کے ہند سے تک پہنچو پھر سیکڑے کے ہند سے کو پڑھ کر باقی دو ہندسوں کو ملا کر پڑھو۔

اگر عدد میں تین یا پانچ یا سات یا نو یا گیارہ ہندسے ہوں یعنی ہندسوں کی تعداد طاق ہو تو بائیں طرف سے دو دو ہندسوں کو ملا کر اس کے مرتبے کے پڑھو جب تک سیکڑے کے ہندسے تک پہنچو۔

نیچے جو اعداد لکھے ہیں پچھتین ٹھو

نیچے جو اعداد لکھے ہیں بخین ہو

۹۰۰۰۰ و ۱۴۲۰۰ و ۱۰۰۰۰ و ۹۰۰۰ و ۳۶۵ و ۵۲ و ۱۴ و ۹

900.406 . . 2.6 94.6.0.10 93.00.4.2 22.00.0.1

● ● ● ● ● ● ● ●

دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
دس لاکھ	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹																					

[illegible]

ایک دوہائی میں مٹس اکائی ہوتی ہیں
ایک سیکڑے میں تین ٹائی یا سو اکائی ہوتی ہیں
ایک ہزار میں مٹس سیکڑے یا سو دوہائی یا ہزار
اکائی ہوتی ہیں
دس ہزار میں ہزار دس یا سیکڑے سو یا دوہائی
یا اکائی دس ہزار ہوتی ہیں
ایک لاکھ میں دس ہزار دس یا ہزار سو یا سیکڑے
خوار یا دوہائی دس ہزار یا اکائی لاکھ ہوتی ہیں

۲ سے ہنگ ٹیون میں مضروب فیہ کے نام اور پوزٹ													
ایک		دو یا دو		تین یا تین		چھک		یا پنج					
چھک یا چھک		ستا یا ستے		اٹھ یا اٹھ		نوا یا نوا		دھام					
۱۰	۹	۲۰	۲۰	۴۰	۵۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰				
۸	۷	۱۶	۱۶	۳۲	۴۰	۵۶	۶۴	۷۲	۸۰				
۷	۶	۱۲	۱۲	۲۴	۳۰	۴۲	۴۸	۵۴	۶۰				
۶	۵	۱۰	۱۰	۲۰	۲۵	۳۴	۴۰	۴۵	۵۰				
۵	۴	۱۵	۱۵	۳۰	۳۵	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰				
چارک چار		چار دھام		چار پنج		چار ستے		چار اٹھ					
۴	۳	۸	۱۲	۱۶	۲۰	۲۴	۳۰	۳۶	۴۰				
تین ایک تین		تین دھام		تین پنج		تین ستے		تین اٹھ					
۳	۲	۶	۹	۱۲	۱۵	۱۸	۲۱	۲۴	۲۷				
دو ایک دو		دو دھام		دو پنج		دو ستے		دو اٹھ					
۲	۱	۴	۶	۸	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶	۱۸				

سو	نزار	لاکھ	کروڑ	ارب
۵۰	۱	۳۲	۵۹	۹۰
۲۵	۵	۳۰	۶۰	۹۰

اعداد لکھنے کا قاعدہ

جس عدد کو گھٹنا ہوا اس میں جو اکائی کا عدد شامل ہوا اسکو اول لکھو اور
اکائی کا مرتبہ خالی ہو تو صفر لکھو اور پھر جو دہائی کا عدد ہوا اسکو اکائی کے مرتبے
کے بائیں طرف لکھو اور اس طرح سیکڑا ہزار وغیرہ کے جو عدد ہوں انکو درجہ
بائیں طرف لکھو اور جو مرتبہ خالی ہوا اسکی جگہ صفر لکھو۔

وود سراقا عده

جس بڑے عدد کو لکھنا ہو اور اسکے سب سے بڑے مرتبے کے شمار کو
ہندسے میں لکھو اور یاد رکھو کہ اسکے بعد جو درجہ بدرجہ چھوٹے مرتبوں کو
لکھو انہیں سیکڑے کے سوا ہر ایک مرتبے میں دو ہندسے ہوں گے
اور اگر کسی مرتبے میں اکائی یا دہائی نہ ہو تو اس جگہ صفر لکھو۔

سوال

باون بوئین سوچنیٹھ وچار سوچار ویک ہزار آٹھ سو تیس و چھ ہزار چالیس و
دس ہزار چھ سو چھ و تیس لاکھ چالیس ہزار ستانوے و تین کروڑ پینتیس لاکھ
چھ ہزار ستانوے و تین کروڑ و نو سو تین لاکھ و

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰

باون
 تین سو پینسٹھ
 چار سو چار
 ایک ہزار اٹھ سو تین
 آٹھ ہزار چالیس
 دس ہزار چھ سو چھ
 بیس لاکھ چالیس ہزار ستائیس
 تین کروڑ پچاس لاکھ تین ہزار سات سو نو

۲۰	۱۹	۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	تیرہ ایک تیرہ	۱۳	بارہ ایک بارہ	۱۲	گیارہ ایک گیارہ	۱۱	۱۰
۴	۳۸	۳۶	۳۲	۳۲	۲۰	۲۰	تیرہ دو تیرہ	۲۶	بارہ دو بارہ	۳۴	گیارہ دو گیارہ	۲۲	۶
۶۰	۵۷	۵۴	۵۱	۴۸	۴۵	۴۲	تیرہ تیرہ	۳۹	بارہ تیرہ	۳۶	گیارہ تیرہ	۳۳	۳
۸۰	۷۶	۷۴	۶۸	۶۲	۶۰	۵۶	تیرہ چار	۵۲	بارہ چار	۴۸	گیارہ چار	۴۴	۴
۱۰۰	۹۵	۹۰	۸۵	۸۰	۷۵	۷۰	تیرہ پچیس	۶۵	بارہ پچیس	۶۰	گیارہ پچیس	۵۵	۵
۱۲۰	۱۱۴	۱۰۸	۱۰۲	۹۶	۹۰	۸۴	تیرہ چھ	۷۸	بارہ چھ	۷۲	گیارہ چھ	۶۶	۶
۱۴۰	۱۳۴	۱۲۶	۱۱۹	۱۱۲	۱۰۵	۹۸	تیرہ آٹھ	۹۱	بارہ آٹھ	۸۴	گیارہ آٹھ	۷۷	۷
۱۶۰	۱۵۲	۱۴۲	۱۳۶	۱۲۸	۱۲۰	۱۱۲	تیرہ نو	۱۰۴	بارہ نو	۹۶	گیارہ نو	۹۰	۸
۱۸۰	۱۷۱	۱۶۲	۱۵۳	۱۴۴	۱۳۵	۱۲۶	تیرہ دس	۱۱۷	بارہ دس	۱۰۸	گیارہ دس	۱۰۲	۹
۲۰۰	۱۹۰	۱۸۰	۱۷۰	۱۶۰	۱۵۰	۱۴۰	تیرہ دس	۱۳۰	بارہ دس	۱۲۰	گیارہ دس	۱۱۰	۱۰

۱۱۱

اگر کسی عدو کو مارنا چاہے تو یہ نصیحت ضرور کرنا ہو تو یہ نصیحت ہے کہ کل عدو میں سے کل عدو کا نصف حصہ بڑا دشمن اور بڑا دشمن اہم اور اہم تر ہے۔
 ۱۲۹ کو ۱۰۲۱ میں مجاہد قزوین سے ۱۵۰۰ میں مجاہد اب ہوا ہے۔

۱۰۲۹۱۰۱۱۱۲۱۳۱۴۱۵۱۶۱۷۱۸۱۹۲۰۲۱۲۲۲۳۲۴۲۵۲۶۲۷۲۸۲۹۳۰۳۱۳۲۳۳۳۴۳۵۳۶۳۷۳۸۳۹۴۰۴۱۴۲۴۳۴۴۴۵۴۶۴۷۴۸۴۹۵۰۵۱۵۲۵۳۵۴۵۵۵۶۵۷۵۸۵۹۶۰۶۱۶۲۶۳۶۴۶۵۶۶۶۷۶۸۶۹۷۰۷۱۷۲۷۳۷۴۷۵۷۶۷۷۷۸۷۹۸۰۸۱۸۲۸۳۸۴۸۵۸۶۸۷۸۸۸۹۹۰۹۱۹۲۹۳۹۴۹۵۹۶۹۷۹۸۹۹۱۰۰

۱۰۰۵	۲۱	۰۰۰۲۳	۲۱	کیا رہا اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۲۸	۱۱		ایک اور ٹھکانا اور ٹھکانا	۰۰۳	۱	۰۰۳
۱۱۲	۲۲	۰۰۰۰۰	۲۲	بارہ اور ٹھکانا بیابان	۰۰۲۳	۱۲		دوا اور ٹھکانا سات	۰۰۴	۲	۰۰۴
۱۱۵	۲۳	۰۰۰۰۰	۲۳	تیرہ اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۲۵	۱۳		تیرہ اور ٹھکانا سات	۰۰۵	۳	۰۰۵
۱۱۹	۲۴	۰۰۰۰۰	۲۴	چودھ اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۲۹	۱۴		چار اور ٹھکانا چودھ	۰۰۶	۴	۰۰۶
۱۲۲	۲۵	۰۰۰۰۰	۲۵	پندرہ اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۳۲	۱۵		پانچ اور ٹھکانا سات	۰۰۷	۵	۰۰۷
۱۲۴	۲۶	۰۰۰۰۰	۲۶	سیار اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۳۶	۱۶		چھ اور ٹھکانا اکیس	۰۰۸	۶	۰۰۸
۱۲۹	۲۷	۰۰۰۰۰	۲۷	سترہ اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۳۹	۱۷		سات اور ٹھکانا سات	۰۰۹	۷	۰۰۹
۱۳۳	۲۸	۰۰۰۰۰	۲۸	آٹھ اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۴۳	۱۸		آٹھ اور ٹھکانا اکیس	۰۱۰	۸	۰۱۰
۱۳۴	۲۹	۰۰۰۰۰	۲۹	ارنیس اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۴۶	۱۹		نوا اور ٹھکانا سات	۰۱۱	۹	۰۱۱
۱۳۶	۳۰	۰۰۰۰۰	۳۰	بیس اور ٹھکانا ڈھانڈھیں	۰۰۵۰	۲۰		دس اور ٹھکانا بیابان	۰۱۲	۱۰	۰۱۲

بٹ پہاڑا

۱	۰۱	۲	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	سوارو
۱	۰۲	۰۳	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	پونے چا
۱	۰۳	۰۵	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	سوا پانچ
۱	۰۴	۰۶	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	پونے سات
۲	۰۲	۰۶	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	سوا اچھ
۲	۰۳	۰۷	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	پونے نو
۲	۰۴	۰۸	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	سوا گیارہ
۳	۰۳	۰۹	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	سوا بارہ
۳	۰۴	۱۰	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	پونے سولہ
۴	۰۴	۱۱	ڈیوڑھا	ڈیوڑھا	سوا اسیس

سوالات

(۱) ایک پیسے کے ۵ آم آتے ہیں تو نو پیسے کے کتنے ہونگے
 اس لیے ۵۲ آم ہیں گے +

(۲) ایک پیسے کے ۵ گنڈے کوڑیاں کہتی ہیں تو نو پیسے کی کتنے
 گنڈے کوڑیاں آدین گی اٹھارہ نو ان ۱۲۲ اس لیے ۱۲۲ گنڈے کوڑیاں
 ہون گی +

(۳) ایک روپیہ کے ۵ آسیر چانول آتے ہیں تو روپیہ کے کتنے سیر چانول
 ہون گے آستہ ۵۰ اس لیے ۵۰ آسیر چانول آدین گے +

(۴) ایک آنہ کا پون کو کپڑا آتا ہی تو سترہ آنے کا کتنے گز کپڑا آدین گے

اوتھا ڈیوڑھا پہاڑا
 پونے چا
 سوا پانچ
 پونے سات
 سوا اچھ
 پونے نو
 سوا گیارہ
 سوا بارہ
 پونے سولہ
 سوا اسیس
 سوا بارہ
 پونے سولہ
 سوا اسیس
 سوا بارہ
 پونے سولہ
 سوا اسیس

صفحہ اول

اگر کسی عداوت کا دعویٰ ہو تو چاہئے چار چار کی عدد میں قطعہ جو مکمل عدد کے دریافت کرنا ہو تو چاہئے مکمل عدد میں کل عدد درکار قطعہ شدہ اس کو روٹنا
۳۴ قطعہ کیا تو ۳۴ کا چار ٹین ۱۳۵ اور ۳۴ کا آدھ اس کو سو لہر ۲۶۸ میں جوڑنا تو پورے ۴۴۴ میں جواب ہوگا

۱۱۹	۳۱	۲۱	گیارہ ڈھونچا ساٹھ اونیاس	۰۴۹	۱۱	ایک ڈھونچا ڈھونچا	۰۴۲	۱	۰۴۱
۱۲۹	۳۲	۲۲	بارہ ڈھونچا چارون	۵۴۲	۱۲	دو ڈھونچا نو	۹	۲	۰۴۲
۱۳۸	۳۳	۳۳	تیرہ ڈھونچا ساٹھ اٹھادان	۵۵۸	۱۳	تین ڈھونچا ساٹھ تیرہ	۱۱۳	۳	۰۴۳
۱۴۳	۳۴	۴۴	چودہ ڈھونچا تیرہ سو لہر	۶۳۲	۱۴	چار ڈھونچا اٹھارہ	۱۸	۴	۰۴۴
۱۵۷	۳۵	۷۵	پندرہ ڈھونچا ساٹھ سو لہر	۶۹۷	۱۵	پانچ ڈھونچا ساٹھ بائیس	۱۶۷	۵	۰۴۵
۱۶۴	۳۶	۲۶	سولہ ڈھونچا بہتر	۷۴۲	۱۶	چھ ڈھونچا ساٹھ بیس	۲۷۷	۶	۰۴۶
۱۷۴	۳۷	۳۷	سترہ ڈھونچا ساٹھ چھتر	۷۹۷	۱۷	سات ڈھونچا ساٹھ اکیس	۳۷۷	۷	۰۴۷
۱۸۱	۳۸	۴۸	اٹھارہ ڈھونچا گیارہ سو لہر	۸۹۱	۱۸	آٹھ ڈھونچا چھتر بیس	۴۹۱	۸	۰۴۸
۱۹۵	۳۹	۵۹	اونیس ڈھونچا ساٹھ چوبیس	۹۹۵	۱۹	نویس ڈھونچا ساٹھ چالیس	۶۹۵	۹	۰۴۹
۱۸۱	۴۰	۶۰	بیس ڈھونچا نو سو لہر	۹۹۰	۲۰	دس ڈھونچا سو لہر	۷۹۰	۱۰	۰۵۰

۱۱

فصل پہلے طراز و نمونہ

کیا دایم ہوئے تا اور ٹھاٹھ ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے یعنی ۱۰۰ روپے
ایک روپہ ۱۰۰ پیسے

(۱۴) ۱۰۰ روپے تین سو پچاس سو فیروزے کہتے ہیں تو پندرہ سو فیروزے
کے کیا دایم ہوئے ۱۰۰ روپے ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے
یعنی ۱۰۰ روپے ایک روپہ ۱۰۰

(۱۵) ایک روپہ ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے چار سو لکڑیاں کہتے ہیں تو ۲۲ روپے
کی کو میں لکڑیاں آویں گی ۲۲ روپے ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے لکڑیاں آویں گی
(۱۶) ایک روپہ ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے چار سو لکڑیاں کہتے ہیں تو ۲۲ روپے کی کو
میٹھائی آویں گی ۲۲ روپے ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے چار سو لکڑیاں کہتے ہیں تو ۲۲ روپے
میٹھائی آویں گی ۲۲ روپے ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے چار سو لکڑیاں کہتے ہیں تو ۲۲ روپے

(۱۷) ۱۰۰ روپے تین سو پچاس سو فیروزے کہتے ہیں تو پندرہ سو فیروزے
کے کیا دایم ہوئے تا اور ٹھاٹھ ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے یعنی ۱۰۰ روپے
ایک روپہ ۱۰۰ پیسے

(۱۸) ایک روپہ ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے چار سو لکڑیاں کہتے ہیں تو ۲۲ روپے
کی کو میں لکڑیاں آویں گی ۲۲ روپے ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے لکڑیاں آویں گی
(۱۹) ایک روپہ ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے چار سو لکڑیاں کہتے ہیں تو ۲۲ روپے کی کو
میٹھائی آویں گی ۲۲ روپے ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے چار سو لکڑیاں کہتے ہیں تو ۲۲ روپے
میٹھائی آویں گی ۲۲ روپے ۱۰۰ سیلے ۱۰۰ پیسے چار سو لکڑیاں کہتے ہیں تو ۲۲ روپے

دوسری فصل جمع

ایک قسم کے چند عددوں کے اکٹھا کرنے کو جمع کرنا کہتے ہیں

سترہ پونہ ۱۰۰ اس پیسے پر بننے تیرہ گز کپڑا آوے گا۔

(۵) پونہ پیسے کی ایک ڈیڑھ آتی ہو تو ۳۸ ڈیڑھ کے کتنے پیسے ہوں

۳۸ پونہ ۱۰۰ اس لیے ۲۸ پیسے ہوں گے۔

(۶) سو گز کپڑا ایک مرزائی کے بنوانے میں لگتا ہو تو ۲۵ مرزائیوں

کے بنوانے میں کتنے گز کپڑا لگے گا ۴۵ سو یا ۳۰ اس لیے ۱۲۰ گز کپڑا

لگے گا۔

(۷) سو روپیہ کوڑی اچھے بائس بجتے ہیں تو ۵ کوڑی بائسون کے

کیا دام ہوے گا ۲۵ سو یا ۲۰ روپیہ یعنی ۴۴ روپیہ اور با

کتنے ہوں گے۔

(۸) ڈیڑھ پیسے کی ایک ٹوپی بکتی ہو تو دسیسی ۲۴ ٹوپوں کے

کیا دام ہوے گا ۲۴ ڈیڑھ یا ۳۶ اس لیے ۳۶ پیسے ہوں گے

(۹) ایک بنیے نے ایک پیسے سیر جہاز مول لی اور تھوڑے دن

ڈیڑھ پیسے کے حساب سے بیچی تو اسے ۲۹ پیسے کی جوار بیچی

کیا نفع ملا ہوگا ۲۹ ڈیڑھ یا ۳۰ اس میں سے ۲۹ پیسے نکال ڈالے

تو ۱۰۰ پیسے نفع کے ہوں گے۔

(۱۰) ایک روپیہ کا ڈھائی من بھجس بکتا ہو تو ۲۴ روپیہ کا کتے

من بھجس آویگا ۲۴ ڈھام ۱۰۵ اس میں سے ۵۰ من بھجس آویگا۔

(۱۱) ڈھائی پیسے کی ایک پوئی کڑی کی آتی ہو تو ۳ پوئی کے کیا دا

ہوے گا ۳ ڈھام ۱۰۰ اس میں سے ۹۲ پیسے یعنی ۸ پیسے اور

ایک دھیلا ہوا

(۱۲) ساڑھے تین پیسے سیر گھون کا آٹا بکتا ہو تو ۲۰ سیر آٹے

(۳۷) پھر بطریق مذکور دہائیوں کو جوڑ کر حاصل جمع میں ہاتھ لگی دہائی کو ملا دو اور دیکھو کہ اس حاصل عدد میں کتنے سیکڑے ہیں اور ان کو ہاتھ لگانا کر باقی دہائیوں کو باقی اکیائیوں کو جوڑ کے بائیں طرف لکھو اور اسی طرح اگر چہرہ وغیرہ اور مرتبہ ہوں تو ان کا حاصل جمع ال کر بطریق مذکور لکھو یہی طرح سے جو عدد حاصل ہو وہی حاصل جمع مطلوب ہوگا۔

جس طرح دہائی کے ہندسے ۳۴ اور ۸ اور ۶ کو جوڑا تو ۱۹ دہائی ہوئیں اور ہمیں یاد رکھی ہوئی دہائی ایکے جوڑا تو ۳۰ دہائی ہوئیں لیکن اس دہائی کا ایک سیکڑا بنتا ہے اس لیے ۳۰ دہائیوں کے ایکٹ ہوئے اس سبب دہائی کی جگہ صفر رکھا اور دو سیکڑوں کو یکڑوں کے جوڑ ۲۰ میں جوڑا تو ۲۲ سیکڑے ہوئے لیکن

دس سیکڑے کا ایک ہزار	۵۳۶
ہوتا ہے اس لیے	۳۷۸۵
۲۲ سیکڑوں کے	۸۲۸۸۷
۳ ہزار اور دو سیکڑے	۸۷۲۰۸

ہوے۔

۳ کو سیکڑے کے مرتبہ پر لکھا اور دو ہزار کو ہزاروں کے ۲۵ میں جوڑا تو ۵ ہزار ہوئے اس لیے ۵ کو ہزار کے مرتبہ پر لکھا اور ۶ کو دس ہزار کے مرتبہ پر لکھا اسی طرح سے (۸۷۲۰۸) حاصل جمع ہوا اسی طریق پر دوسری اور تیسری اور چوتھی مثال

قاعدہ

(۱) جن عددوں کو جمع کرنا ہو انکو ایک دوسرے کے تلے ترتیب پر لکھو کہ اونکی اکائی ایک دوسرے کے تلے رہے اور وہائی ہائی کے تلے اور علی ہذا القیاس سیکڑا اور اور مرتبے اپنے اپنے تلے رہیں اور پھر سب کے نیچے ایک عرضی خط کھینچو۔
 جسطرح ۵۳۶ اور ۳۷۸ اور ۸۲۸۸ انکو جوڑنا ہو تو ان

اس ترتیب سے لکھا +

۵ ۳ ۶

۳ ۷ ۸

۸ ۲ ۸ ۸

(۲) اکائیوں کے سب ہندسوں کو جوڑ کر دیکھو کہ ان کے جوڑ بیسی میل جمع میں کتنی دہائیاں ہیں انکو ہاتھ لگامان کر باقی اکائیوں کو اکائی کے مرتبے پر لکھو اور اگر باقی میں کوئی اکائی نہ ہے تو صفر لکھو جس طرح اکائی کے ہندسے ۶ اور ۸ کو جوڑا تو ۱۴ دہائیاں ہوئیں لیکن اس اکائیوں کی ایک دہائی بنتی ہو اس لیے ۱۳ اکائیوں کی ایک دہائی اور آٹھ اکائی ہوئیں کہ کو اکائی کے مرتبے پر رکھا اور ایک دہائی کو یاد رکھا +

۵ ۳ ۶

۳ ۷ ۸

۸ ۲ ۸ ۸

فصل جمع کا

۲۱

حصہ اول

امثال جمع بموجب طریق طولانی

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰

امثال جمع بنیہ طریق طولانی

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰

فصل چہارم

۴۰

حصہ اول

جو سب سے پہلے دیکھا جائے گا

مثال دوسری مثال تیسری مثال چوتھی

۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰	۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰	۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰	۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

مثال دوسری

ترکیب چوتھی کی

چار اور دو چھ اور ایک سات اور چار گیارہ کا ایک ہاتھ لگا ایک
 ایک اور دو تین اور چھ نو اور چار تیرہ اور پانچ اٹھارہ کے
 آٹھ ہاتھ لگا ایک ایک اور آٹھ نو اور تین بارہ اور دو چودہ کے
 چار ہاتھ لگا ایک ایک اور چھ سات

مثال تیسری

چھ اور ایک سات اور چھ تیرہ اور ایک چودہ کے چار ہاتھ
 ایک ایک اور پانچ چھ اور پانچ گیارہ اور آٹھ انیس کے نو ہاتھ
 لگا ایک ایک اور چار پانچ اور نو چودہ اور چار اٹھارہ اور دو
 بیس کا صفر ہاتھ لگے دو دو اور تین پانچ اور آٹھ تیرہ اور تین سو
 اور سات تیس نے تین ہاتھ لگے دو دو اور دو چار اور سات گے
 اور دو تیرہ

(۵) ایک چارکی دکان پر ۵۷ ۳۷ مردانہ کیمینٹی جوڑے جو تون کے تھے اور ۵۶ جوڑے نری کے اور ۲۷ جوڑے ہرن کی کھال کے اور ۵۹ جوڑے چھوٹے لڑکوں کے پٹے کے تھے تو بتلاؤ کہ اس چارکی دکان میں سب کتنے جوڑے جو تون کے تھے ؟ جواب ۸۵۰ جوڑے

(۶) ایک راجا کی سواری ٹھکی اور سین ۹۰۰ آدمی ہاتھی کے ہودوں پر سوار تھے ۴۰۰ آدمی گھوڑوں پر سوار تھے ۷۷ آدمی اونٹوں پر چڑھے چلے جاتے تھے ۴۰۵ آدمی علاوہ پیدل چلے جاتے تھے تو بتلاؤ کہ راجہ صاحب کی سواری کے ساتھ کتنے آدمی تھے + جواب + ۹۴۲۵ آدمی +

(۷) ایک شخص تائبین اکتوبر ۱۹۳۵ء کو ایک جگہ نوکر ہوا اور وہ میری
 جون ۱۹۳۶ء تک وہی جگہ نوکر رہا تو بہت ملاؤ کہ اب تک اس شخص نے
 کتنے دن نوکری کی اور یاد رکھو کہ ہر ایک سن ماہ جنوری سے شروع ہوتا ہے
 ورنہ دسمبر میں آخر ہوتا ہے اور مینیون کے نام اور اسکے دنوں
 کی تعداد اسطرح ہے:

۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰
۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰

جواب + ۱۶ برس تک عیشہ اور ان

تفریق

ایک قسم کے دودھ و مین چھوڑ کر کوٹہ بعد مین گھٹانے کو تفریق کہتے ہیں

۱۰
عقل پرستی کی ایک نئی شکل
۱۱
ہوئے اور ان کی توجہ
۱۲
سے اس وقت کے
۱۳
تک اس وقت کے
۱۴
چونکہ اس وقت کے
۱۵
تو اس وقت کے
۱۶
کے اس وقت کے
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

سوال است جمع

(۱) ایک سوار یکشنبہ کو ۲۹ میل چلا دو شنبہ کو ۲۹ میل سہ شنبہ کو ۳۴ میل چار شنبہ کو ۲۹ میل پنجشنبہ کو ۵۰ میل اور جب بہت تھک گیا تو جمعہ کو ۴۹ میل چوسپیہ کی گاڑی میں سوار ہو کر چلا قیلاؤں کو وہ شخص چھ دن کے عرصے میں کتنے میل چلا ؟

جواب ۲۱۸ میل *

(۲) ایک گھوڑی کے پاس ۵۳ گالے ۳۴ بھینس ۹ بھینس ۲۰ بیل ۵ اکبری اور ۲ گھوڑیاں تھیں تو بتلاؤ کہ اس کے پاس سب کتنے جانور تھے ؟

جواب ۱۲۲ جانور *

(۳) ایک بنیاد دوستدینی لین بن کا کام کرتا تھا اور اس کے چار شخصوں پر روپی لینے تھے پہلے شخص کو ۳۴ ۳۴ روپی ایک دفعہ کے لینے تھے اور ۵۶۵ روپی دوسری دفعہ کے لینے تھے اس طرح دوسرے شخص کو ۳۳ ۳۳ روپی اور ۹۰۵ روپی لینے تھے اور تیسرے شخص کو ۳۵۹ ۳۵۹ روپی لینے تھے اور چوتھے شخص کو ۲۹۸ روپی لینے تھے تو بتلاؤ کہ اس بنیاد کے سب کتنے روپی لینے تھے ؟

جواب ۶۰۱۱ روپی *

(۴) ایک باغیچہ میں ۶۵۳۳ آم کے پڑتے اور ۱۱۱۱ جھنگ کے ۵۲۱ نیو کے ۱۹۲ سنگت کے ۲ اکھرنی کے اور ۱ شہوت کے پڑتے تو بتلاؤ کہ اس باغیچہ میں سب ملکر کتنے پڑتے تھے ؟

جواب ۸۰۱۱ پڑتے *

جسطح ۴ میں ایک جوڑا تو ۵ ہوئے لیکن یہ اوپر کی جانب کے
ہندسے ایک میں سے گھٹ نہیں سکتے اس لیے ایک میں ۱۰ جوڑے
تو ۱۱ ہوئے اس میں سے ۵ کو گھٹایا تو ۶ باقی رہے اس کو اکائی کے
عدد ۷ کے بائیں طرف لکھا +

$$\begin{array}{r} \text{جسطح} \\ ۴۲۰۱۲ \\ \underline{۸۶۴۵} \\ ۹۷ \end{array}$$

(۴) اور اگر سیکڑا اور ہزار وغیرہ اور مرتبے ہوں تو بطریق
مذکور انکا حاصل تفریق نکال کر اپنے سلیے مرتبے پر لکھو صیغ کے جو عدد
حاصل ہوں وہی حاصل تفریق مطلوب ہوگا +

جسطح ۶ میں ایک جوڑا تو ۷ ہوئے اس کو اوپر کے ۷ میں سے
گھٹایا تو باقی کچھ نہ رہا سلیے سیکڑے کے مرتبے پر صفر رکھا +

$$\begin{array}{r} \text{جسطح} \\ ۴۲۰۱۲ \\ \underline{۸۶۴۵} \\ ۹۷ \end{array}$$

پھر دیکھا کہ ۲ میں سے ۸ تو گھٹ ہی نہیں سکتے اس لیے
۲ میں ۱۰ جوڑے تو ۱۲ ہوئے اس میں سے ۸ کو گھٹایا تو ۴ باقی
رہے اس کو صفر کے بائیں طرف لکھا اور ۸ کے بائیں طرف کوئی ہندسہ
نہیں ہے اس لیے فقط ایک کو ۴ میں سے گھٹا کر باقی ۴ کو ۴ کے بائیں
طرف لکھا +

$$\begin{array}{r} \text{جسطح} \\ ۴۲۰۱۲ \\ \underline{۸۶۴۵} \\ ۴۴۰۹۷ \end{array}$$

۱۔ سطر سے ۴۴۰۹۷ حاصل تفریق ہوا +

نقطہ صفر رکھنے سے اس کی قیمت میں کچھ فرق نہیں آتا اس لیے ایک کے
باہین طرف صفر نہیں رکھے + سوالات

۵۲۰۴۴۳۲۹	۶۸۲۲۶۰۸۶	۳۱۰۸۳
۷۳۵۳۲۲	۷۲۳۴۷۷۲	۷۳۰۰۷۲
۵۲۰۱۱۹۰۷	۶۰۹۹۲۳۱۰	۷۱۱۱۱۰۱
۶۳۷۲۲۸۲۵	۶۹۲۸۴۷۲۸	۷۲۸۳۷۲۷۸
۴۸۲۷۳۵۴۴	۵۸۲۷۳۸۲۸	۸۷۴۴۳۹۰
۱۵۴۴۸۸۸۱	۱۵۰۱۰۹۱۰	۶۶۰۷۲۸۸۸
۶۳۷۲۲۸۲۵	۴۷۲۸۴۷۲۸	۹۳۷۸۴۲۶۶
۴۸۲۷۳۵۴۹	۲۸۴۷۴۹۵	۷۸۴۳۸۰۷
۱۵۴۴۹۱۶۶	۲۲۸۳۵۵۹۲	۸۵۹۴۱۴۶۰

قاعدہ تفریق بموجب قاعدہ جمع کے

جو ایک چیز میں سے اس کا کچھ حصہ کم کیا جاوے تو جو حصہ باقی ہو
وہ سمین اگر وہ حصہ جو نکالا گیا ہو جوڑ دیا جاوے تو جوڑ کل چیز کے برابر ہو گا
مثلاً اگر نو ہاتھ رسی میں سے چار ہاتھ رسی کاٹ لی جاوے تو پانچ ہاتھ
باقی رہے گی اور جو پانچ ہاتھ رسی میں چار ہاتھ رسی جوڑ دیا جاوے
تو سب سی ملکر نو ہاتھ ہوگی اس لیے جب ایک عدد میں سے دوسرے عدد
کٹھانا ہو تو اس سے یہ مراد سمجھو کہ ایک ایسا عدد نکالنا ہے کہ جو اس میں
دوسرا عدد نہ کوڑ جوڑ دیا جاوے تو جوڑ پہلے عدد مذکور کے برابر ہو مثلاً
۵۰ میں سے نو کو کٹھانا یا تو کیا باقی رہا ۹۰ پندرہ ہوتے ہیں اس لیے
باقی رہے

اسی طور سے دوسری اور تیسری اور چوتھی مثال جو نیچے لکھی ہیں اوکی حاصل تفریق نکالو۔

مثال دوسری	مثال تیسری	مثال چوتھی
۳۱ ۸۹ ۷۸۰۰۰۰	۵۰۰ ۹۸۰ ۹۵۰۰۰	۰۰ ۲۲ ۵۵۰۰۰
۴۰۹۸۲۲ کو گھٹاؤ	۴۹۸۰۰۰ کو گھٹاؤ	۷۵۹۸۲۴ کو گھٹاؤ
۷۵۰۸۹	۱۱۰۹۵۰	۷۸۶۸۲۴۱۳۳
حاصل تفریق	حاصل تفریق	حاصل تفریق

مثال دوسری

ترکیب گنتی لکھنے کی

گیارہ میں سے گئے دو رہے نو ایک اور چار پانچ و تیرہ میں سے گئے پانچ رہے آٹھ و ایک اور آٹھ نو نو میں سے گئے نو رہا صفر چودہ میں سے گئے نو رہے پانچ و ایک اور صفر ہوا ایک آٹھ میں سے گیا ایک رہے سات سات میں سے گئے چھ رہا ایک۔

مثال تیسری

صفر میں سے گیا صفر رہا صفر پانچ بیچ گیا صفر رہے پانچ چھ میں سے گیا صفر رہے چھ و صفر میں سے گیا صفر رہا صفر آٹھ میں سے گئے سات رہا ایک نو میں سے گئے آٹھ رہا ایک و دس میں سے گئے نو رہا ایک و نو و نو و صفر میں سے گیا صفر رہا صفر و اور چار پانچ و پانچ میں سے گئے پانچ رہا صفر گزری عدد کے بائیں طرف

جوڑا تو ۳۴ ہوئے + جسطح ۷۲۳۵

$$\begin{array}{r} ۳۹ \\ ۷۲۳۵ \\ \hline ۷۲۸۴ \\ ۳۸ \end{array}$$

پھر ۳۴ میں ایک جوڑنے سے ۳۴ ہوتے ہیں
اس لیے ایک کو سیکڑے کے مرتبے پر لکھا اور سسطح ۳۴ اور ۳۴ ملکر
سات ہوتے ہیں اس لیے ۳۴ کو ہزار کے مرتبے پر لکھا +

جسطح ۷۲۳۵

$$\begin{array}{r} ۳۹ \\ ۷۲۳۵ \\ \hline ۷۲۸۴ \\ ۳۱۳۸ \end{array}$$

دوسرا قاعدہ تصدیق

(۱) اگر چھوٹے عدد کی اکائی بڑے عدد کی اکائی سے چھوٹی ہو
تو بڑی اکائی میں سے چھوٹی اکائی کو گھٹا کر باقی کو عرضی خط کے تلے اکائی
کے مرتبے پر لکھو اور اگر چھوٹے عدد کی اکائی بڑے عدد کی اکائی سے
بڑی ہو تو چھوٹی اکائی میں سے جوڑ دو اور چھوٹی اکائی کے بائیں طرف کی
دہائی میں سے ایک گھٹا دو +

$$\begin{array}{r} ۵۶۳۲ \\ ۳۷۸۴ \\ \hline \end{array}$$

چھوٹی اکائی ۲ میں دس جوڑے تو ہوئے ۱۲ اور ۲ کے بائیں
طرف کے ہندسہ ۳ میں سے ایک یعنی ایک دہائی گھٹا دی تو دو دہائی
باقی رہیں +

(۲) پھر حاصل جمع مذکور میں سے بڑی اکائی کو گھٹا دو + ۵۶ ۳۲
جسطح ۱۲ میں سے ۴ کو گھٹا یا تو ۴ باقی رہا

۲۵ میں سے ۸ کو گھٹایا تو کیا باقی رہا ۷ اور ۸ پچیس

ہیں اسلئے ۷ باقی رہے +

قاعدہ

(۱) بڑے عدد کو اوپر لکھو اور چھوٹے عدد کو اس کے تلے اس طرح
پیر رکھو کہ دونوں عددوں کی اکائی دہائی وغیرہ ایک دوسرے کے

تلے رہیں جسطح $\begin{array}{r} ۵۳۸۵ \\ ۲۲ \end{array}$

(۲) پھر چھوٹے عدد کے تلے عرضی خط بنیو جسطح $\begin{array}{r} ۵۳۸۵ \\ ۲۲ \end{array}$

(۳) پھر دیکھو کہ نیچے کی اکائی مین کو کتنی اکائی ملائے گئے ہیں جو
اوپر کی اکائی رہتی ہو ایسی اکائی کے عدد کو عرضی خط کے تلے
لکھو اور جو مین دہائی ہو تو اسے نیچے کی اکائی کے بائیں جو دہائی کا ہوتا
ہو اس میں جوڑ دو +

جس طرح نیچے کی اکائی ۷ میں ۸ جوڑے تو ۱۵ ہوئے اس میں
اکائی ہیں اسلئے ۸ کو عرضی خط کے تلے لکھا اور ایک کو ۷ کے
بائیں طرف کی دہائی ۸ میں جوڑا تو ۹ ہوئے +

جسطح $\begin{array}{r} ۵۳۸۵ \\ ۲۲ \end{array}$

۹

$\begin{array}{r} ۵۳۸۵ \\ ۲۲ \end{array}$

(۴) اسی طرح ہر جوہ طریق مذکور کے عمل کرو جب تک کہ چھوٹے

عدد کے سب ہندسے گھٹ جاویں

جس طرح ۹ میں ۳ ملائے تو ۱۲ ہوئے اسلئے ۳ کو دہائی
کے مرتبے پر لکھا اور ۹ کے بائیں طرف کے ہندسہ ۳ میں ایک

(۲) مدرسہ میں ۵۳۴ طالب علم تھے اور نینچ سے ۳۴ نوکر کو
چلے گئے اور ۳۴ نوکر کو لگانا نام خارج ہو گیا تو بتلاؤ کہ مدرسہ میں باقی کتنے
لڑکے ہوں گے + جواب + ۲۲۷ لڑکے +

(۳) ایک بزاز نے ۴۲۸ گز کپڑا خریدا اور میں سے ۳۹۷۶
گز کپڑا ابھی بیچ ڈالا تو بتلاؤ کہ اس بزاز کے پاس کتنے گز کپڑا باقی
رہا ہوگا + جواب + ۳۴۵۲ گز کپڑا +

(۴) ایک لڑکے نے ۳۷۷ آم خریدے اور نینچ سے
۵۷ آم تو اونسے اپنے بھائی اور بہن کو دیے اور ۱۹ آم اپنے استاد کو دیے
اور ۱۷ آم اپنے یار دوستوں کو بانٹ دیے اور ۷۷ آم بندر لیکھے
اور ۲۸ آم گلہریوں نے کتر کھائے تو بتلاؤ کہ اس لڑکے کے پاس
کتنے آم باقی رہے ہوں گے + جواب + ۱۱۸ آم +

(۵) ایک بیوپاری نے ۵۹۷۲ من گیہوں خریدے
اور میں سے ۲۴۴ من گیہوں تو اونسے ایک شخص کے ہاتھ بیچ ڈالے
اور ۸ من دوسرے شخص کے ہاتھ ۳۱۲ من تیسرے آدمی کے ہاتھ
۲۷۲ من چوتھے آدمی کے ہاتھ اور ۱۰۰ من گیہوں پانچویں آدمی کے ہاتھ
بیچ دیے اور ۵ من گیہوں کھانے میں اڑھائی لکھائے تو بتلاؤ کہ اس بیوپاری
کے پاس کتنے من گیہوں بچے ہوں گے +

جواب + ۸۱۳۳ من +

ضرب

جس مختصر قاعدے سے یگان عدد کو کئی دفعہ جمع کرتے ہیں
وہ سے قاعدہ ضرب کہتے ہیں اور اس ضربنے کے عمل کو ضرب کرنا کہتے ہیں

(۳) اسطرح بموجب طریق مذکور کے یہ عمل جب تک جاری رکھو کہ چھ عدد کے سب ہندسے بڑے عدد میں سے گھٹ جاوین جب طح ۲ بہ نسبت ۸ کے چھوٹا ہو اس لیے دو میں دس جوڑے تو ۱۲ ہو اس میں سے ۸ کو گھٹایا تو رہے ہم اسکو عرضی خط کے تلے دانی مرتبہ پر لکھا اور ۱۲ کے بائیں طرف کے ہندسہ ۶ میں سے ایک یعنی ایک سیکڑا گھٹایا تو ۵ سیکڑے باقی رہے +

$$\begin{array}{r} ۵۹۲۲ \\ ۲۰۸۶ \\ \hline ۳۸۳۶ \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۳۸۳۶ \\ ۲۰۸۶ \\ \hline ۱۷۴۷ \end{array}$$

پھر دیکھو کہ ۵ بہ نسبت ۲ کے چھوٹا ہو اس لیے ۵ میں ۲ تو ہوئے ۳ اس میں سے ۲ کو گھٹایا تو ۱ باقی رہا اسکو سیکڑے کے مرتبہ پر لکھا +

$$\begin{array}{r} ۵۹۲۲ \\ ۲۰۸۶ \\ \hline ۳۸۳۶ \end{array}$$

اور ۶ کے بائیں طرف کے ہندسہ ۵ میں سے ایک یعنی ایک کم کیا تو ۴ رہا باقی ہے ۴ میں سے نیچے کے چار کو گھٹایا تو کچھ باقی نہ رہا

$$\begin{array}{r} ۵۹۲۲ \\ ۲۰۸۶ \\ \hline ۳۸۳۶ \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۳۸۳۶ \\ ۲۰۸۶ \\ \hline ۱۷۴۷ \end{array}$$

اس لیے ۳۸۳۶ حاصل تفریق ہوا

سوالات تفریق

(۱) ایک شخص کو ۴۰۰ کو س چلنا تھا اور سیر سے وہ ۶۰ کو س چلکر ایک شہر میں آگ رہا تو بتلاؤ کہ اس شخص کو کتنا چلنا اور آنا چاہیے + جواب ۶۰۰

(۲) مضروب فیہ کی اکائی میں مضروب کے ہر ایک ہندسے کو ضرب دیا اور مضروب کی اکائی سے ضرب کرنا شروع کرو جس طرح ۳ کو ۵ میں ضرب کیا تو ۱۵ ہوئے اور ۵ امین ۵ اکائی ہیں یا ایک دہائی اور ۵ دہائی ہیں اسلئے اکائی ۵ کو اکائی کے مرتبے پر لکھا اور ایک دہائی کو ہاتھ لگا کر ۲ دہائی کو ۵ میں ضرب کیا تو ۱۰ دہائی ہوئیں اور ۵ میں ہاتھ لگی ایک لگی کو جوڑ دیا تو ۱۰ دہائی ہوئیں اور ۱۰ دہائی میں ایک سیکڑا اور ایک دہائی ہی اسلئے ایک کو دہائی کے مرتبے پر لکھا اور ایک سیکڑے کو ہاتھ لگایا ۵ سیکڑے کو ۵ میں ضرب دیا تو ۲۵ سیکڑے ہوئے انہیں ہاتھ لگے ایک سیکڑے بڑھ دیا تو ۲۷ سیکڑے ہوئے اور ۲۷ سیکڑے میں ۲ ہزار اور ۷ سیکڑے ہیں اسلئے سیکڑے ۷ کو سیکڑے کے مرتبے پر لکھا اور ۲ کو ہزار کے مرتبے پر لکھا اس طرح سے مضروب ۵۲۳ کو ۵ میں ضرب دیا تو ۲۶۱۵ حاصل ضرب ہوا اسکو عرض خط کے تلے لکھا ۔

جسطح ۵۲۳ مضروب

۲۵ مضروب فیہ

۲۶۱۵ یہ حاصل ضرب مضروب کو ۵ میں ضرب کرنے سے

ہی مضروب کو دہائی ۲ میں ضرب کرنا باقی ہے ۔

(۳) بموجب طریق مذکور کے مضروب فیہ کی دہائی میں مضروب کے ہندسوں کو ضرب کرو اور حاصل ضرب کو دہائی کے مرتبے سے شروع کرو ۔

جسطح ۵۲۳

۲۵
۲۶۱۵

اور کیسا ان عدد کو مضروب کہتے ہیں اور حقیقی دفعہ او کو جوڑتے ہیں اس کو
 کہ مضروب فیہ کہتے ہیں اور ایسے حاصل جمع کو حاصل ضرب ہوتے ہیں مثلاً
 ۵۲۳ کو پانچ دفعہ جوڑ دیا ۵۲۳ کو پانچ میں ضرب دے تو ان دونوں سے
 ایک ہی ہوا مجموعہ ۵ کو ۴ میں ضرب دینے سے ۲۰ ہوتے ہیں کہ
 ۵ کے ساتھ ۲۰ میں لکھا ہی کہ پانچ چوک بیس ہوتے ہیں اور ۵ کو ۴ با
 جوڑنے سے بھی ۲۰ ہوتے ہیں کیونکہ ۵ اور ۵ وٹس ہوتے ہیں
 ۱۰ اور ۵ پندرہ ہوتے ہیں اور ۵ اور ۵ بیس ہوتے ہیں اور یہ یاد رکھو
 کہ متفرق اعداد کا حاصل جمع قاعدہ ضرب سے حاصل نہیں ہو سکتا
 مثلاً ۱۱ اور ۱۱ ان دو متفرق اعداد کو جو قاعدہ ضرب سے جوڑا جا
 تو کمان ہو سکتا ہی کیونکہ ۱۱ اور ۱۱ کا حاصل جمع ۲۲ ہی اور یہ ضرب
 قاعدہ سے ۵ اگر کسی عدد میں ضرب دینے سے نہیں حاصل ہو
 لیکن ۱۱ اور ۱۱ ان دو کیساں عدد کا حاصل جمع قاعدہ ضرب سے نکل سکتا
 پندرہ درنا بیس ہوتے ہیں اور جوڑنے سے بھی ۱۱ اور ۱۱
 ہوتے ہیں +

قاعدہ

(۱) اول مضروب کو لکھو پھر اوسکے تلے مضروب فیہ کو اس ترتیب
 پر لکھو کہ اوسکی اکائی دہائی وغیرہ مضروب کی اکائی دہائی وغیرہ کے تلے

جسطح ۵۲۳ مضروب

۲۵ مضروب فیہ

اور مضروب فیہ کے تلے ایک عرضی خط کھینچ دو پھر جسطح ۵۲۳ مضروب

۲۵ مضروب

۵۲۳۱			مضروب
۲۵			مضروب
۲۶۱۵			یہ حاصل ضرب مضروب کو اکائی ۵ میں ضرب کرنے سے ملا
۱۰۲۶			یہ حاصل ضرب مضروب کو دہائی ۲ میں ضرب کرنے سے نکلا
۱۳۰۶۵			یہ حاصل ضرب مضروب کو ۲۵ میں ضرب کرنے سے ملا
(۵)	(۴)	(۲)	
۴۰۰۰۹۴۵	۶۰۸۵۶	۳۲۵	مضروب
۶۲۷	۲۱	۱۲	مضروب
۵۲۶۰۹۶۱۵	۶۰۸۵۶	۳۹۰۰	حاصل ضرب
۲۳۴۰۲۸۳۵	۱۳۵۷۱۲	(۳)	
۲۶۸۰۵۶۷۰	۱۴۲۲۹۷۶	۴۳۷۵	مضروب
۲۹۶۹۲۰۱۹۰۷۵		۱۶	مضروب
		۲۶۲۵۰	
		۴۳۷۵	
		۲۰۰۰	حاصل ضرب

مثال ہجری
ضرب کرنے کا طریق

بارہ پنچے ساٹھ کا صفر ہاتھ لگے چھ بارہ دواچ بیس اور چھ تیس کا صفر ہاتھ
لگے تین بارہ تیس چھ تیس اور تین اتالیس *

مثال تیسری

پانچ چھ کا تیس کا صفر ہاتھ لگے تین سات چھ کا بیس اور تین

مضروب کی اکائی ۳ کو مضروب فیہ کی دہائی ۲ میں ضرب کیا تو ۶ دا
ہوئیں اور کو دہائی کے مرتبے پر لکھا پھر مضروب کی دہائی ۲ کو مضروب
کی دہائی ۲ میں ضرب دیا تو ۴ سیکڑے حاصل ہوئے کیونکہ دس دہاں سو
ہیں یعنی ایک ہائی کو ایک دہائی میں ضرب کرنے سے ایک سیکڑا حاصل ہوتا
اسی طرح دو دہائی کو دو دہائی میں ضرب دینے سے ۴ سیکڑے حاصل ہوتے ہیں
اسی طرح ۴ کو سیکڑے کے مرتبے پر لکھا پھر مضروب کے سیکڑے ۵ کو مضروب
کی دہائی ۲ میں ضرب دیا تو دس ہزار حاصل ہوئے اور سو دس ہزار کے
مرتبے پر لکھا اسی طرح سے مضروب ۵۲۳ کو مضروب فیہ کی دہائی ۲ میں
ضرب کر حاصل ضرب کو پہلے حاصل ضرب کی دہائی کے تالے سے
لکھنا شروع کیا۔

حاصل ۵۲۳ مضروب

۲۵ مضروب فیہ

یہ حاصل ضرب مضروب کو اکائی ۵ میں ضرب کرنے سے ۲۶۱۵

یہ حاصل ضرب مضروب کو دہائی ۲ میں ضرب کرنے سے نکلا۔ ۱۰۴۶

(۴) اور علیٰ ہذا القیاس اگر مضروب فیہ میں سیکڑے وغیرہ ہوں تو اونکو
مضروب میں ضرب دیکر حاصل ضرب اونکو اس تیب پر لکھو کہ اوپر کے حاصل ضرب کا
سب سے داہنا ہندسہ نیچے کے حاصل ضرب کے سب سے داہین
ہندسے سے ایک مرتبہ دائیں طرف بڑھ کر رہے پھر تمام حاصل ضربوں
کو جوڑنے سے جو حاصل جمع ہو وہی حاصل ضرب مطلوب ہوگا اور مضروب
فیہ ۲۵ میں کوئی سیکڑے کا عدد نہیں ہے اسلئے دونوں حاصل ضربوں کو
جوڑا جس طرح یہ مثالیں

حصہ اول

۳۷

فصل ضرب میں

کہ ہر ایک حاصل ضرب کی اکائی مضروب فیہ کے اس ہندسے کے تلے لکھی جائے جس ہندسے مضروب فیہ میں مضروب کو مضروب دینے سے حاصل ضرب مذکور نکلا ہو

جسطرح ۲ ۷ ۸ ۴ ۵

۹ ۰ ۴

۰ ۱ ۱ ۱ ۳ ۵ ۰
۲ ۵ ۰ ۶ ۰ ۵
۲ ۵ ۱ ۷ ۱ ۸ ۸ ۰

حاصل ضرب

مثال

۱ ۳ ۷ ۵ ۴ ۳ ۵
۴ ۵ ۶ ۷
۹ ۶ ۲ ۸ ۰ ۴ ۵

۸ ۲ ۵ ۲ ۶ ۱ ۰

۶ ۸ ۷ ۷ ۱ ۷ ۵

۵ ۵ ۰ ۱ ۷ ۴ ۰

۶ ۲ ۸ ۱ ۶ ۱ ۱ ۶ ۴ حاصل ضرب

ضرب کرنے کا پُرانا طریق

(کہ اس کو تہہ کہتے ہیں)

مضروب

مضروب فیہ

۴	۱	۲	۸	۲	۰	۱	۶	۱	۲	۲	۰	۲
۵	۱	۵	۴	۵	۲	۲	۰	۱	۵	۲	۵	۵
۶	۱	۶	۲	۴	۰	۲	۳	۱	۶	۳	۰	۶
۷	۲	۱	۲	۳	۳	۲	۲	۲	۱	۳	۵	۷

۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

پینتالیس کے پانچ ہاتھ لگے چار تین چھکا اٹھارہ اور چارائیس کے
دو ہاتھ لگے دو چار چھکا چوبیس اور دو چھبیس و پانچ ایک پانچ و سار
ایک سات و تین ایک تین و چار ایک چار

مثال پانچوین

پانچ ستے پینتیس کے پانچ ہاتھ لگے تین چار ستے اٹھائیس و تین گتیر
کا ایک ہاتھ لگے تین و نو ستے تریشھہ اور تین چھیا ستھہ و صفر کو سات
ضرب دیا تو صفر ہی رہا آٹھ ستے چھپن کے چھ ہاتھ لگے پانچ و سات
اونچاس اور پانچ چون پانچ تے پندرہ کے پانچ ہاتھ لگا ایک و چار
بارہ اور ایک تیرہ کے تین ہاتھ لگا ایک نو ستے ستائیس اور ایک اٹھار
اور اس طرح عمل ضرب کا جاری رکھو۔

اختصار قاعدہ

اگر مضروب اور مضروب فیہ کے دونوں اعداد کے اول میں صفر نہ
تو اوکے باقی ہندسوں کو آپس میں ضرب کر حاصل ضرب کے دائیں طرف
اوتنے صفر رکھ دو جتنے صفر کہ مضروب اور مضروب فیہ دونوں کے

$$\begin{array}{r}
 \text{اول میں ہوں جس طرح} \\
 ۲۵۰۰ \text{ مضروب} \\
 ۹۰ \text{ مضروب فیہ} \\
 \hline
 ۲۲۵۰۰۰ \text{ حاصل ضرب}
 \end{array}$$

اور جو صفر مضروب فیہ کے درمیان ہوں تو مضروب فیہ کے ہر ایک ہندسے
ایں مضروب کو ضرب دینے سے جو حاصل ضرب آئے ان کو آئیں تھیب پر رکھو

(۸) ایک شخص نے ۲۵ لوگوں کو برابر آٹھ آٹھ نازنگی بائین تو بتلاؤ
کہ اوس شخص نے سب ملا کر کتنی نازنگی بانٹی ہوئیگی؟

جواب ۲۰۰ نازنگی +

(۹) آٹھ آنہ روز کے حساب سے ۵۰ گاڑی کر لیا کین تو بتلاؤ کہ سب
گاڑیوں کا ۳ دن کا کتنا بھاڑا ہوا؟

جواب ۵۰۰ آٹھ آنہ یعنی ۵۰ روپیہ

(۱۰) پینتیس گاڑیوں میں پندرہ پندرہ من مال لدا تھا تو بتلاؤ کہ سب
گاڑیوں میں کتنے من مال لدا ہوگا؟

جواب ۵۲۵ من +

(۱۱) ایک ساہوکار کا بڑا مکان بنتا تھا اوس میں ۲۶ ہیلدار وہاں روز
پاتے تھے اور ۲۵ معمار چار آنے روز پاتے تھے اور ۲ بڑی مٹی
روز پاتے تھے تو بتلاؤ کہ اوس ساہوکار کے مکان کے بننے میں کتنے
رصے روز کی مدد جاری تھی؟

جواب ۳۲۹۴ آنہ یعنی ۲۰۵ روپیہ ۱۴ آنہ +

(۱۲) ایک شخص نے اپنی ایسی عادت ڈالی کہ وہ برابر ۸۰ برس تک صبح کے پنجے
اٹھتا اور دوسرا شخص برابر ۸۰ برس تک آٹھ بجے پراٹھتا تو بتلاؤ کہ دوسرا
شخص نے ۸۰ برس کے عرصے میں پہلے شخص کی نسبت کتنے گھنٹے زیادہ
سوئے میں کھوئے اور یاد رکھو کہ ایک س کے ۳۶۵ دن ہوتے ہیں؟

جواب ۸۷۶۰ گھنٹے +

(۱۳) ایک شہر کے علاقہ میں ایک بڑی ندی بہتی تھی اور اوس پر چار مقام پر
ہندسے تھے اور ایک مستاجر نے چاروں یلوں کا اجارہ لے لیا اور

اس طریق میں اول مضروب کے ہزار کے عدد کو مضروب کے عدد میں ضرب دیا اور پھر
کے ہندسہ ایک سے ضرب کرنا شروع کیا اور سطح مضروب کو درجہ بدرجہ
مضروب کے سیکڑے ۵ دہائی ۱۰ اور اکائی ۱ میں ضرب دیا اور ضرب کرنے
میں اتنا یاد رکھا کہ اکائی کے ہندسے کو ایسے ٹیڑھے خط کے تلے لکھا اور دہائی
کے ہندسے کو اوس خط کے اوپر لکھا آخر کو ٹیڑھے خطوں کے تلے جو اعداد ہیں
اونکو دائیں طرف سے جوڑنا شروع کیا یہی جوڑ حاصل ضرب مطلوب ہوا

سوالات

(۱) ۳۰۶۴۵۹۷ کو ۹ میں ضرب دو

جواب ۲۷۵۸۱۳۵

(۲) ۷۸۶۲۳ کو ۵ میں ضرب دو

جواب ۳۹۳۱۱۵

(۳) ۸۰۹۶۳۵ کو ۳ میں ضرب دو

جواب ۲۴۲۸۰۵

(۴) ۱۹۶۵۰ کو ۲ میں ضرب دو

جواب ۳۹۳۰۰

(۵) ۸۲۱۶۹۷ کو ۲ میں ضرب دو

جواب ۱۶۴۳۳۹۴

(۶) ۶۲۴۳۸۶ کو ۲ میں ضرب دو

جواب ۱۲۴۸۷۶

(۷) ۲۰۱۶ کو ۲ میں ضرب دو

جواب ۴۰۳۲

۲۵ آون کو ۵ لڑکون کے درمیان برابر بانٹنا چاہتے ہیں تو بتلاؤ کہ ہر لڑکے کو کتنے آم ملیں گے اب سوچنا چاہیے کہ ۵ کو کتنے گنا کرین کہ ۲۵ ہو دین پانچ پنجے چھپس ہوتے ہیں اسلئے ہر ایک لڑکے کو پانچ آم دینے چاہیے ۲۵ سے ۶ لڑکون میں برابر بانٹ دو اب خیال کرنا چاہیے کہ ۶ کو کتنے گنا کرین کہ ۳۶ ہوں چھ چھکا چھتیس ہوتے ہیں اسلئے ہر ایک لڑکے کو چھ سپسے سوئے چاہئیں اور باقی جو ایک پیارہ اوس میں ۶ لڑکون کا حصہ لگا رہا ۶

۱۰۲۔ روپیہ نکو برابر آدمی میں بانٹ دے۔

۲۶ از ۱۸ آدمیوں میں برابر تقسیم کرو۔

۳۶ از ۱۸ آدمیوں میں برابر تقسیم کرو۔
 اٹھارہ سترے ایک سو چھبیس اس لیے ہر ایک آدمی کو ملے گا آٹھ سترے چار
 جس عدد کو تقسیم کرنا ہو اسے مقسوم کہتے ہیں اور جسے مقسوم تقسیم
 کیا جاتا ہو اسے مقسوم علیہ کہتے ہیں اور جتنی بار کہ مقسوم علیہ
 مقسوم میں جاسکتا ہو یعنی منہا ہو سکتا ہو اس قدر کو خارج قسمت اور
 حاصل قسمت کہتے ہیں۔

اٹھا رہے ایک سو چھبیس اسیلے ہر ایک دسی کو تھانے ملے چاہیے
جس عدد کو تقسیم کرنا ہو اسے مقسوم کہتے ہیں اور جسے مقسوم تقسیم
کیا جاتا ہو اسے مقسوم علیہ کہتے ہیں اور جتنی بار کہ مقسوم علیہ
مقسوم میں جاسکتا ہو یعنی منہا ہو سکتا ہو اس تعداد کو خارج قسمت اور
جمل قسمت کہتے ہیں +

اور اگر تقسیم کرنے کے لیے بوقت تقسیم میں سے کچھ ایسا حصہ باقی رہ جائے
جس میں تقسیم علیہ ایک بار بھی نہ گھٹ سکے تو اس حصے کو باقی کہتے ہیں

0465

مقسوم کی دائیں اور بائیں طرف ایسے (دو ڈیڑھے
خط کھینچ کر اور مقسوم علیہ کو مقسوم کے بائیں طرف لکھو جس طرح

میں سے ہر ایک پل کی اوتروائی کا یہ اجارہ کر لیا کہ میں فی پل ۳۵ روپے
دو لگا تو بتلاؤ کہ اس مشا جرنے تین سال کے عرصے میں کتنے روپے ادا
کیے ہوں گے ؟

جواب : ۴۰۰ روپے

(۱۴) سرکار کپنی کی طرف سے تعلیم کے باب میں ماہواری ۳۳ روپے
فی ضلع مقرر ہیں تو اس حساب سے ممالک مغربی کے ۳۳ اضلاع میں
سالانہ کیا خرچ پڑے گا اور اگر فی ضلع ایک ضلع وزیر ۱۰ روپیہ ماہواری
لگا کر ہو اور فی ضلع میں ۳۳ پرگنہ وزیر فی پرگنہ ۳ روپیہ مشاہرہ پر مقرر
اور حساب اوسط فی ضلع میں ۴ مدرس فی مدرس ۵ روپے کی تخوا
پر مقرر ہوں تو علیحدہ علیحدہ سب ضلع وزیر اور پرگنہ وزیر اور مدرسوں کے
لیے ایک سال میں کتنا کتنا خرچ ہوگا ؟

جواب : کل خرچ ۳۳ اضلاع کا ۱۲۲۴۶۰ روپے

خرچ ضلع وزیر و لگا ۳۴۲۰۰ روپے و خرچ مدرسوں پر پرگنہ وزیر و لگا ۳۳۸۰ روپے

تقسیم

جب کہ ایک قسم کے عدد میں سے اوستی قسم کا چھوٹا عدد جتنی بار کم ہو سکتا ہو
کم کرین تو اس عمل کو تقسیم کرنا کہتے ہیں مثلاً ۸ کو ۲ تقسیم کر دیا ۴ میں سے ۲ کو
جتنی دفعہ گھٹ سکے گھٹاؤ تو ان دونوں سوالوں سے ایک ہی مراد سمجھو کہ ۸ کو ۲
تقسیم کرنے سے ہم ہوتے ہیں کیونکہ ہم ۸ دو ناہ ہوتے ہیں یا ۴ میں سے
۲ کو اول مرتبہ گھٹایا تو ۶ باقی رہا پھر ۴ میں سے ۲ کو دوسری مرتبہ
گھٹایا تو ۴ باقی رہا پھر چار میں سے ۲ کو تیسری مرتبہ گھٹایا تو ۲ باقی رہا تو
پھر ۲ میں سے ۲ کو چوتھی مرتبہ گھٹایا تو کچھ باقی نہ رہا ؟

۱۲۳۴۵۶ (۱۰) ۶۵
۵۸۲
۶۵
۵۸۲
(۴) نئے مقسوم کو طریق مذکور کے مقسوم علیہ تقسیم کرو اور جو خارج حاصل ہو اسے اول ہندسہ خارج قسمت مذکور کی دائیں طرف لکھو صیغہ ۵۸۲ میں ۶۵ آٹھ دفعہ گھٹ سکتا ہے اس لیے ۶ کو درجہ ضرب دیا تو ۵۲۰ ہوئے اسے ۵۸۲ میں گھٹایا تو ۶ باقی رہا اس کی دائیں طرف مقسوم کا ہندسہ ۵ اوتا کر کے کھا تو ۶۴۵ پڑیا مقسوم

۱۲۳۴۵۶ (۱۰) ۶۵
۵۸۲
۵۸۲
۵۲۰
۶۴۵

(۵) گریہ خیال رکھو کہ جو نئے مقسوم مذکور میں مقسوم علیہ لکھا رہی گئی ہو اس کے تو اول ہندسہ خارج قسمت مذکور کی دائیں طرف ایک ہندسہ رکھو اور نئے مقسوم کی دائیں طرف مقسوم کا ایک درجہ ہندسہ اوتا کر لو اور اس مقسوم کو مع اس ہندسہ کے نیا مقسوم بنان کر خارج قسمت لے لو اور اسی طرح یہ عمل بان تک جاری رکھو جہاں تک کہ تمام ہندسے مقسوم کے باقیوں کے دائیں طرف اوتا کر لیے جائیں +
صیغہ ۶۴۵ کو ۶۵ پر تقسیم کیا تو ۹ خارج قسمت حاصل ہوا اسے خارج قسمت کے عددہ کی دائیں طرف لکھا اور ۶ کو ۹ میں ضرب دیا

۱۲۳۴۵۶ مقسوم (۶۵) مقسوم علیہ

(۶۵) مقسوم کے جتنے ائین ہند سون میں مقسوم علیہ ایک سے
 ۹ تک جتنی بار کم ہو سکتا ہو یعنی جتنے ہند سے مقسوم علیہ میں
 ائین ہند سے مقسوم کے لیکر دیکھو کہ ائین مقسوم علیہ کتنی دفعہ
 گھٹ سکتا ہو جو ایک بار بھی گھٹ سکے تو مقسوم کا ایک اور با یاں
 لیکر دیکھو کہ اون سب ہند سون میں مقسوم علیہ کتنی دفعہ گھٹ سکتا ہو
 تعداد کو مقسوم کے دائیں طرف لکھو تو آدھ کو گور کے دریافت کرنے
 یہ قاعدہ ہو۔ دیکھو کہ مقسوم علیہ کو ایک سے لیکر ۹ تک کس ہند سے
 ضرب کرنے سے حاصل ضرب مقسوم کے ہند سون بزرگور کی تعداد
 برابر یا قریب برابر ہوتا ہو جس طرح مقسوم کے
 ۱۲۳۴۵۶ ہند سون میں مقسوم علیہ ۶۵ ایک بار جا سکتا ہو تو ایک مقسوم
 دائیں طرف لکھا (۱) ۱۲۳۴۵۶ مقسوم (۶۵) مقسوم علیہ

(۶۵) اور اس عدد میں مقسوم علیہ کو ضرب دینے سے جو حاصل
 ضرب ہوا اس سے مقسوم کے دائیں ہند سون بزرگور سے منہا کر دو اور
 عدد کی دائیں طرف مقسوم کے ایک ائین ہند سے گور کھدواؤ
 نیا مقسوم مانو جس طرح ۶۵ کو ایک میں ضرب دیا تو ۶۵ ہوئے۔
 ۱۲۳۴۵۶ میں لے گھٹایا تو ۵۸ باقی رہا اسکی دائیں طرف منہا
 کر چند عدد لیم اور تار کر رکھا تو ۵۸ ہوئے یہ نیا مقسوم

لکھا جس طرح $\frac{1}{4}$ اور اس کسر کو ۸۹۹ کے دایمین لکھا تو $\frac{1}{4}$ ۸۹۹ جواب ہوا

طریق ثبوت بخواب

خارج قسمت کے عدد صحیح کو مقسوم علیہ میں ضرب دو اور حاصل ضرب میں باقی کو جو بعد عمل قسمت کے بچ رہے ہو ڈالنے سے حاصل جمع مقسوم کے برابر ہو تو جواب صحیح جانو جس طرح مثال مذکورۃ الصدر میں +
 ۸۹۹ خارج قسمت کے عدد صحیح کو ۹ مقسوم علیہ میں ضرب دیا تو ہونے ۱۲۳۴۳۵ میں باقی ۴ کو جو ڈالتا ہو سے ۱۲۳۴۳۵۶ یہی مقسوم تھا اس لیے $\frac{1}{4}$ ۸۹۹ خارج قسمت درست ہے +

مثال دوسری

مثال پہلی

۳۲۵۴۳ مقسوم (مقسوم علیہ) ۲۸۲۶۴ مقسوم (مقسوم علیہ)
 $\frac{1}{4}$ ۱۳۴۲۶ خارج قسمت $\frac{1}{4}$ ۶۲۲۵۶ خارج قسمت

ترکیب تقسیم کرنے کی

مثال پہلی

پچھ ایک چھہ و آٹھ میں سے گئے چھہ رہے دو دو اور دو رہا پس چھہ تھے
 چھہ رہا بیس میں سے گئے آٹھ رہے آ چار تو تین تینا لیس چھہ تھے
 یا لیس تینا لیس میں سے گئے بیالیس رہا ایک و ایک دریا پنج پندرہ چھہ
 رہ پندرہ میں سے گئے بارہ رہے تین و تین اور سات سینتیس و چھہ چکا
 ستیس سینتیس میں سے گئے چھتیس رہا ایک اور ایک اور تین تیرہ
 چھہ دونہ بارہ تیرہ میں سے گئے بارہ رہا ایک و ایک میں چھہ کا حصہ
 رہا +

تو ۵۸۵ ہوئے اسکو ۵۴۵ مقسوم میں سے گھٹایا تو ۴۰ باقی رہے اسکو
دائیں طرف مقسوم کے اخیر ہندسہ ۴ کو اتار کر رکھا تو ہوئے ۴
اسے نیا مقسوم بن کر اسی ۵۴۵ پر تقسیم کیا تو ۹ خارج قسمت ہوا اسی خارج
قسمت کے حدود کی دائیں طرف رکھا اور ۴ کو ۹ میں ضرب
تو ہوئے ۵۸۵ اسکو ۴۰۴ میں سے گھٹایا تو ۲۱ باقی رہے +

(۸۹۹) ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹

$$\begin{array}{r}
 ۴۵ \\
 ۵۸۲ \\
 ۵۲۰ \\
 \hline
 ۶۲۵ \\
 ۵۸۵ \\
 \hline
 ۶۰۶ \\
 ۵۸۵ \\
 \hline
 ۲۱ \text{ باقی}
 \end{array}$$

۱۲ میں ۵ ایک نو دفعہ کیا تین کے
نیچے رکھا اور ۳ کے نیچے ۴ و تیرہ
سے لگے پانچ سے ۵ ایک اور چھ سات
بارہ میں سے لگے سات رہے ۵ اتار کر
۸۵ میں ۵۴۵ ۴۵ آٹھ دفعہ گیا د آٹھ
سینچے چالیس کھ صفر ہاتھ لگے ۸۵ آٹھ چکا
۸ اور چار باون و تہ میں سے صفر کیا رہا
۸۵ د آٹھ میں سے دو لگے رہے ۴ اتار کر

۵۵۵ ۴۵ میں ۴۵ نو دفعہ گیا ۴۵ سینچے ۵ کے ۵ ہاتھ لگے ۸۵ و ۴ چکا
۸۵ اور ۸ اٹھاؤں اور ۸ طرح ہو جب طریق مذکور کے عمل کرو +
(۶) اور جو تقسیم کرنے کے بعد کچھ باقی نہ رہے تو خارج قسمت
صحیح ہوگا اور جو باقی رہے تو اسکو ایک ضعیف خط پر لکھ کر اس کے تہ
مقسوم علیہ لکھو اور اس عدد کو جسے کہیں یعنی ٹوٹا ہوا عدد کہتے ہیں خارج
قسمت صحیح کی دائیں طرف رکھو وہی جواب ہوگا جس طرح آخرین
باقی تقسیم میں اسکو ضعیف خط پر لکھا اور اس کے تہ ۴۵ مقسوم علیہ

۲۶۸ میں آتین دفعہ گیا و تین ایک تین
وسات تھے اکیس آٹھ میں سے گئے تین
بے پانچ چھ میں سے گیا ایک سترہ بیس طرح
عمل تقسیم کا جاری رکھو۔

مثال دوسری

بارہ چمکا بہتر چوبتر مین سے بہتر گئے ہے دو دو واٹھا اٹھا ٹیس
بارہ دونا چوبیس اٹھا ٹیس مین سے گئے چوبیس ہے چار و چار اور
بیالیس اسی طرح عمل قسمت کا جاری رکھو۔

$$\begin{array}{r}
 9 \ 2 \ 3 \cdot 9 \cdot 5 \quad (1299) \\
 \underline{4 \ 6 \ 0 \ 5} \\
 24 \ 25 \cdot \\
 \underline{20 \ 300} \\
 4 \cdot 9 \ 0 \ 9 \\
 \underline{0 \ 2 \ 2 \ 0 \cdot} \\
 44 \ 49 \cdot \\
 \underline{41 \cdot 40} \\
 0 \ 6 \ 200 \\
 \underline{0 \ 2 \ 200} \\
 1299 \cdot 2900 \text{ باقی}
 \end{array}$$

اختصار قواعد

مقسوم علیہ کی داہنی طرف جتنے صفر ہوں ان کو علیحدہ کرو اور اوپر
 ہی دائیں ہندسے مقسوم کے لیکر علیحدہ کرو پھر مقسوم کے باقی
 ہندسون کو مقسوم علیہ کے باقی ہندسون پر تقسیم کرنے سے جو خارج
 قسمت حاصل ہو وہی جواب کا عدد صحیح ہوگا۔ جب سطح

خارج قسمت = ۷۳۶۱ - ۸۴۹۰ = ۱۱۵۹۰

$$\begin{array}{r} 241 \\ \times 214 \\ \hline 964 \\ 4820 \\ 48200 \\ \hline 51564 \end{array}$$

۳۱۰ میں آء چار وفد گیا و چار ایک چار
سات چوک اٹھائیں دس میں چار گئے
۴۰۰ ہے ایک اور آٹھ نو گیارہ میں سے
گئے نور ہے و ماوتارے ۸

۸۰ ۴۹۶ ۵۶۹۰۶ کو ۲۶۲۶۰۶ ۲۶۲۶۰۶

سوالات قسمت مختصر

(۱) ۳۸۸۹۴ کو ۲۳۰۰۰ پر تقسیم کرو جواب ۳۲۰

(۲) ۲۴۲۹۶ کو ۲۸ پر تقسیم کرو جواب ۸۶۸

(۳) سپاہیوں کی خواہش ۲۲۵۲ روپیہ تھی تو بتلاؤ کہ ایک سپاہی کی

کیا تنخواہ ہوگی؟ جواب ۵ روپیہ

(۴) ۵ گٹھری بھس کی ۵ روپیہ ۵ ٹکے کو مول لینا اور سب گٹھریوں

میں برابر بھس تھا تو بتلاؤ کہ ایک گٹھری کتنے کو مول لی ہوگی اور سپیوں

کا بھاؤ ایک روپیہ کے ۵ ٹکے ہیں؟ جواب ۱۱ ٹکے

(۵) ایک چوکیدار کے علاقے میں ۵۳۹ گھر تھے اور ان پر برابر

چوکیداری لگی تھی جب سینے کے آخر کو چوکیدار نے اگاہی کی تو ۱۴

اور ۱۳ ٹکے جمع ہوئے اور ان دنوں میں ایک روپیہ کے

۴۸ ٹکے بکتے تھے بتلاؤ کہ ہر ایک گھر پیچھے کتنی چوکیداری لگی تھی؟

جواب ۴ روپیہ

(۶) برابر مول کے ۳۲ تھان ۲۲ روپیہ آنہ کو خریدے اور ہر ایک

تھان ۱۰ گز کا ہی تو بتلاؤ کہ ایک گز کے کیا دام ہوئے؟

جواب ۱۱ آنہ

(۷) برابر قیمت کے ۱۳۸ دوپٹے ۴ روپیہ کو خریدے اور

سب دوپٹوں کو فی دوپٹا ایک آنہ نفع لیکر بیچ دیے تو بتلاؤ کہ اصل

قیمت ہر ایک دوپٹے کی کیا تھی اور سب کتنا نفع ہوا؟

جواب ۱۱ اصل قیمت فی دوپٹا ۸ آنہ کل نفع ۸ روپیہ

حصہ اول ۴۸ فصل تقسیم

کو اپنے اور پر کے مقسوم ہند سے ہند سے کٹا دوا در دہائی کے ہند سے
یا در کھو اسے طح مقسوم علیہ میں جتنے ہند سے ہون عمل کرو۔

$$\begin{array}{r} ۴۱۳ \\ ۸۳۳ \overline{) ۳۴۰۴۶۵۸۴۶} \\ ۴۰۵۶ \\ \underline{۲۲۵۰} \\ ۵۹۱۵ \\ ۸۳۳ \overline{) ۱۵۴۶} \\ ۰۱۳ \end{array}$$

۳۱۰۴۴ میں ۸۳۳ میں دفعہ کیا تین تیرے نو ۸۳۳ میں سے گئے ۴ رہے تھے
نو اور ایک دس صفر ہیں گئے کیا صفر رہا صفر آٹھ تیرے چوبیس اور ایک
پچیس دیکھا رہیں گئے ۵ رہے ۴ و ایک اور دو تین و تین میں سے
گئے تین رہا صفر و اوتا رہے ۴ و ۴۰۵۶ میں ۸۳۳ سات دفعہ گیا سات
تیرے اکیس و ۶ میں سے گیا ایک رہے ۵ سات تیرے اکیس اور دو تین
و ۵ میں سے گئے تین رہے ۲ آٹھ تیرے چھین اور دواٹھا دن میں
سے گئے آٹھ دوا ایک اور پانچ چھ چھ میں سے گئے ۴ رہا صفر سطح
عمل قسمت کا جاری رکھو۔

سوالات قسمت طولانی

۴۴۵۱۶۳۶۵	تقسیم کر چوب ۴	(۱) ۱۹۹۳۸۲ کو ۱۲ پر
۱۱۸۹۳۳۴	تقسیم کر چوب ۲	(۲) ۳۲۱۱۴۴۳۶ کو ۲ پر
۱۴۲۱۶۱۰	تقسیم کر چوب ۹	(۳) ۳۷۹۴۲۵۲ کو ۹ پر
۱۳۰۲۱۹۰	تقسیم کر چوب ۲۰	(۴) ۱۴۰۶۳۶۲۰ کو ۲۰ پر
۳۴۹۶۰۰۰	تقسیم کر چوب ۷۵	(۵) ۲۹۳۸۳۹۴۵۵۹۳ کو ۷۵ پر

روانی کوئی ہیں

سوال ۲۳ پیسے کی کتنی دھریاں ہوئیں +

جواب ۴۸ دھریاں

سوال ۳۵ روپی کے کتنے آنے ہوں +

۳۵
۱۶

۲۱۰

۳۵

جواب ۵۶۰ آنے +

سوال ۳۵۶ پائیوں کے کتنے آنے اور روپی ہوں

۱۲) ۳۵۶

پائی ۸

۱۶) ۲۹

آنہ ۱۳-۱ روپیہ

جواب ۱۳ روپیہ ۱ آنہ آٹھ پائی +

اس سوال میں اول ۳۵۶ کو ۱۲ پر تقسیم کیا تو ۲۹ آنے اور آٹھ پائی

میں پھر ۲۹ آنہ کو ۱۶ پر تقسیم کیا تو ایک روپیہ اور ۱۳ آنے ہوئے

پس ۳۵۶ پائیوں کے ایک روپیہ ۱۳ آنہ اور ۸ پائی ہوئیں +

دھری وغیرہ سے ملنے تک پڑھنے لکھنے کا طریق		
پڑھنے کا طریق	نام	لکھنے کا طریق
دھری کے تین دام	دھری	۳ دام
چھ دام کے چھ دام	چھ دام	۶ دام
تین دھری کے نو دام	تین دھری	۹ دام
ہیلے کے ساڑھے بارہ دام	دھریلا	۱۲ دام

نہ نواح کاغذ
پیشہ صلاحت
بازار باطرات دہلی
۱۰ دام کو دھری اور نو دام کو
دھری کہتے ہیں ۱۲

(۸) ایک شخص نوکر تھا اور سکو ۱۲ مہینے میں ۳۴ کم آرو پی ملے اور پھر اسکا دوسرے سال کے ۱۲ مہینے میں ۸۰ روپیہ ملے تو بتلاؤ اس شخص کو دو سال پہلے سال کی بہ نسبت کتنے روپیہ کا زیادہ مہینا پڑا۔
 جواب ۳ روپیہ زیادہ۔

تیسری فصل ناپ اور تول اور اون کے قاعدوں کے بیان

ایک چوتھے حصے کو پاؤ کہتے ہیں دو پاؤ کا آٹھ اور تین پاؤ پون اور چار پاؤ کا پورا عدد ہوتا ہے مثلاً ایک روپیہ کے چوتھے حصہ یا پاؤ کو چونی کہتے ہیں اور دو پاؤ کو آٹھنی اور تین پاؤ کو بارہ آنے کہتے ہیں اور چار پاؤ یا چار چونی کو ایک روپیہ بولتے ہیں۔

سوال ۳۶۵ چونی کے کتنے روپیہ ہوئے۔

جواب چونی ۳۶۵ روپیہ

ایک سیر کے چوتھے حصے کو پاؤ کہتے ہیں اور دو پاؤ کو آٹھ کہتے ہیں اور تین چوتھے حصوں کو تین پاؤ کہتے ہیں اور چار پاؤ کو ایک سیر بولتے ہیں۔

سوال ۴۹۶ پاؤ کے کتنے سیر ہوئے۔

جواب ۴۹۶ سیر

ایک پیسے کی آٹھ دھڑی ہوتی ہیں دو دھڑی کی ایک چھدام دو چھدام کا ایک دھیلادو دھیلون کا ایک پیسا اور دو پیسوں کا ایک ٹکا ہوتا ہے۔ ایک روپیہ کے سولہ آنے ہوتے ہیں اور ایک آنے کے چوتھے حصے کا پاؤ آنہ ہوتا ہے اور پاؤ آنہ کی ۳ پائی یعنی ایک آنہ میں

سوال تیرہ گنے پونے نو پائی لکھو + جواب ۱۳ پائی +
 سوال ۱۲ پونے چودہ آنے لکھو + جواب ۱۳ +
 اور اد لکھنے کے دو طریق ہیں ایک ہندسے سے لکھ
 جاتے ہیں دوسرے رقم سے مثلاً روپی و من اور بیگھے
 رت سے لکھ جاتے ہیں اور تعداد آدمی و جانور وغیرہ
 کی ہندسوں سے رقم میں جو ایک کو عدم راسط سے لکھتے ہیں
 اسکی صورت لفظ عدد سے نکلی ہی اور عمار کی صورت لفظ
 عددان سے بنی ہی اور لفظ عدد کا تثنیہ عددان ہی
 لفظ تثنیہ سے ہم بنا ہی لفظ اربع سے لفظ خمسہ
 سے عدد و علی ہذا القیاس +

لکھ اور تثنیہ
 و بیگھے
 سے لکھ جاتے ہیں

تعداد	رقم	تعداد	رقم	تعداد	رقم	تعداد	رقم
۱	ع	۱۰	ع	۱۹	ع	۲۸	ع
۲	ع	۱۱	ع	۲۰	ع	۲۹	ع
۳	ع	۱۲	ع	۲۱	ع	۳۰	ع
۴	ع	۱۳	ع	۲۲	ع	۳۱	ع
۵	ع	۱۴	ع	۲۳	ع	۳۲	ع
۶	ع	۱۵	ع	۲۴	ع	۳۳	ع
۷	ع	۱۶	ع	۲۵	ع	۳۴	ع
۸	ع	۱۷	ع	۲۶	ع	۳۵	ع
۹	ع	۱۸	ع	۲۷	ع	۳۶	ع

۱۰۵	پانچ دھری	پانچ دھری کے پندرہ دام
۱۱۹	یون پیا	یون پیس کے اڑیس دام
۱۲۲	سات دھری	سات دھری کے بائیس دام
۱۲۵	پیا	پیس کے پچیس دام
۱۲۸	دھری پیا	دھری پیس کے اٹھائیس دام
۱۳۱	سوا پیا	سوا پیس کے اکتیس دام
۱۳۴	تین دھری پیا	تین دھری پیس کے تیس دام
۱۳۷	ڈیڑ پیا	ڈیڑ پیس کے ساڑھے تیس دام
۱۴۰	پانچ دھری پیا	پانچ دھری پیس کے چالیس دام
۱۴۳	پونے دو پیسے	پونے دو پیسے کے چالیس دام
۱۴۷	دھری کم کا	دھری کم کے سینتالیس دام
۱۵۰	لکھا	لکے کے پچاس دام

یہ لکھے کا نشان ہو اور جتنے لکھے لکھنے ہوں اوتنے کی رقم لکھو
اور اسکے ساتھ لکھے کا نشان لگا دیوے جیسے مناسب ہے
وغیرہ۔

یہ لکھے کا نشان ہو جتنے آنے لکھنے ہوں اوتنے کا ہندسہ لکھو
اور اسکے ساتھ آنے کا نشان لگا دیوے جیسے پاؤ آنہ آدھو آنہ
پون آنہ ایک آنہ دو آنہ تین آنہ چار آنہ علیٰ ہذا القیاس
تین آنہ لکھتے ہیں اور رسول اللہ ﷺ کا ایک روپیہ ہوتا ہی
(۱) سوال چار سو ساڑھے چھ پائی لکھو۔ جواب ۱۵۰۶ پائی۔

روپیہ اور من اور بیگمہ اور ٹکونو رقم سے لکھتے ہیں

روپیہ		من		بیگمہ		ٹکونو	
تعداد	صورت	تعداد	صورت	تعداد	صورت	تعداد	صورت
۱	یک من	۱	یک بیگمہ	۱	یک ٹکونو	۱	یک ٹکونو
۲	دو من	۲	دو بیگمہ	۲	دو ٹکونو	۲	دو ٹکونو
۳	تین من	۳	تین بیگمہ	۳	تین ٹکونو	۳	تین ٹکونو
۴	چار من	۴	چار بیگمہ	۴	چار ٹکونو	۴	چار ٹکونو
۵	پانچ من	۵	پانچ بیگمہ	۵	پانچ ٹکونو	۵	پانچ ٹکونو
۱۰	دس من	۱۰	دس بیگمہ	۱۰	دس ٹکونو	۱۰	دس ٹکونو
۲۰	بیس من	۲۰	بیس بیگمہ	۲۰	بیس ٹکونو	۲۰	بیس ٹکونو
۱۰۰	سویس من	۱۰۰	سویس بیگمہ	۱۰۰	سویس ٹکونو	۱۰۰	سویس ٹکونو
۱۰۰۰	ہزار من	۱۰۰۰	ہزار بیگمہ	۱۰۰۰	ہزار ٹکونو	۱۰۰۰	ہزار ٹکونو

چھٹانک سے لے کر تین تک لکھنے کا قاعدہ

۱۰۰۰ مار	چھٹانک کم تین پاؤ	۱۰۰ مار	چھٹانک کم تین پاؤ
۱۰۰ مار	تین پاؤ	۱۰ مار	تین پاؤ
۱۰ مار	چھٹانک کم تین پاؤ	۱ مار	چھٹانک کم تین پاؤ
۱ مار	آدھ پاؤ کم سیر	۱ مار	آدھ پاؤ کم سیر
۱ مار	چھٹانک کم سیر	۱ مار	چھٹانک کم سیر
۱ مار	ایک سیر	۱ مار	ایک سیر
۱ مار	دو سیر	۱ مار	دو سیر
۱ مار	چھٹانک کم سیر	۱ مار	چھٹانک کم سیر
۱ مار	پونے دو سیر	۱ مار	پونے دو سیر
۱ مار	دو سیر	۱ مار	دو سیر

سیر کی چھٹانک ہوتی ہیں اور دس سیر کی پینسیری و پینسیری کا دس سیر

پینسیری کا دس سیر اور دس پینسیری کا دس سیر ہوتا ہے

حصہ اول

۵۴

فصل ناپ اور وزن

تعداد	رقم	تعداد	رقم	تعداد	رقم	تعداد	رقم	تعداد	رقم
۴۶	لکھ	۶۱	لکھ	۷۶	لکھ	۹۱	لکھ	۱۰۰	لکھ
۴۷	لکھ	۶۲	لکھ	۷۷	لکھ	۹۲	لکھ	۱۰۰	لکھ
۴۸	لکھ	۶۳	لکھ	۷۸	لکھ	۹۳	لکھ	۱۰۰	لکھ
۴۹	لکھ	۶۴	لکھ	۷۹	لکھ	۹۴	لکھ	۱۰۰	لکھ
۵۰	لکھ	۶۵	لکھ	۸۰	لکھ	۹۵	لکھ	۲۰۰	لکھ
۵۱	لکھ	۶۶	لکھ	۸۱	لکھ	۹۶	لکھ	۳۰۰	لکھ
۵۲	لکھ	۶۷	لکھ	۸۲	لکھ	۹۷	لکھ	۴۰۰	لکھ
۵۳	لکھ	۶۸	لکھ	۸۳	لکھ	۹۸	لکھ	۵۰۰	لکھ
۵۴	لکھ	۶۹	لکھ	۸۴	لکھ	۹۹	لکھ	۶۰۰	لکھ
۵۵	لکھ	۷۰	لکھ	۸۵	لکھ	۱۰۰	لکھ	۷۰۰	لکھ
۵۶	لکھ	۷۱	لکھ	۸۶	لکھ	۲۰۰	لکھ	۸۰۰	لکھ
۵۷	لکھ	۷۲	لکھ	۸۷	لکھ	۳۰۰	لکھ	۹۰۰	لکھ
۵۸	لکھ	۷۳	لکھ	۸۸	لکھ	۴۰۰	لکھ	۱۰۰۰	لکھ
۵۹	لکھ	۷۴	لکھ	۸۹	لکھ	۵۰۰	لکھ	۱۱۰۰	لکھ
۶۰	لکھ	۷۵	لکھ	۹۰	لکھ	۶۰۰	لکھ	۱۰۰۰۰	لکھ

سوال ۱۲۷ روپیہ آنہ رقم میں لکھو جواب

سوال ۱۲۸ روپیہ آنہ پونہائی رقم میں لکھو جواب

سوال ۱۲۹ روپیہ پونہ لکھ آنہ رقم میں لکھو جواب

۱۱

فصل ناپ ورتول میں

۵۷

اور تھل کی تول میں پرانے کھداری پی ۱۰ پھر کاسیری اور نیار و پیرہہ دیا جائے
 ہوا کی اصل کی ایک گرہ و دیگرہ کا ایک ہاتھ ۲ ہاتھ کا ایک گز ہوتا ہے +
 اور تھل کی راس گز کے ہر گرہ کے برابر ہوتا ہے +
 ۵ اگر اور ایک ہاتھ کی کتنی گرہ ہوں

۵ اگر کو دین ضرب دیا تو ۳ ہاتھ	۱۰
ہوئے اور ۳ ہاتھ میں ایک ہاتھ	۱۰ ہاتھ
جوڑ دیا تو ۳ ہاتھ ہوئے پھر ۳ ہاتھ	۱۰ ہاتھ
کو ۵ میں ضرب دیا تو ۴ گرہ ہوں	۳۰ ہاتھ

بیگہ اور بسوہ وغیرہ کے لکھنے کا قاعدہ

۱ پچوڑی کی ایک بسوڑی ۲۰ بسوڑی کا ایک بسوہ اور ۲۰ بسوہ
 ۲ بیگہ ہوتا ہے اکثر کھیت کے ناپ میں بیگہ اور بسوہ لکھتے ہیں
 ۳ پچوڑی اور پچوڑی چھوڑی جاتی ہیں اور جو لکھنی ہوں تو جتنی بسوڑی
 پچوڑی ہوں اوتنے کا ہندسہ لکھ کر اسکے بائیں طرف لفظ بسوڑی
 پچوڑی کا لکھ دیتے ہیں +

سوال

(۲۵ بیگہ اور ۳۰ بسوہ لکھو +)

(۲۳ بیگہ اور ۵۰ بسوہ لکھو +)

(۳۰ بیگہ ۹ بسوہ ۳۰ بسوڑی اور پچوڑی لکھو +)

۱۰ بیگہ ۹ بسوہ ۳۰ بسوڑی اور پچوڑی

سوال

- (۱) ۹۷۵ من تین پاد ایک چٹانک لکھو +
 (۲) ۹۷۳ من اور ۵ اسیر ۱۳ چٹانک لکھو +
 (۳) ۳۴۹ چٹانک کے کتنے من اور سیر ہوئے +

۳۴۹ چٹانک کو ۱۶ پر تقسیم کیا تو	سیر ۲۳۰ (۲۳۰) ۳۴۹۰
۲۳۰ سیر اور ۱ چٹانک ہوئیں پھر	۲۲
۲۳۰ سیر کو ۱۶ پر تقسیم کیا تو ۵ من اور	۲۹
۱۶ سیر ہوئے اسی طرح سے ۳۴۹۰	۲۸۱
چٹانکوں کے ۵ من ۱۶ سیر اور ۱۰	۱۰ چٹانک
چٹانک ہوئیں اور ۱۰ رقم میں لکھا +	(۵) ۲۳۰
تو ۳۰ ۵۰ ۱۰	سیر ۲۳۰

خشخاش و نعیر سے تول کی مقدار

۱۰ خشخاش کا ایک چاول وہ چاول کی ایک رتی وہ رتی کا ایک ماشہ اور
 ۱۲ ماشے کا ایک تولہ ہوتا ہے شیطی کل کا پڑا ناکلدار روپیہ سو اکیارہ ماشے
 کا ہوتا ہے اور انجین ۳۰ روپیہ بھر کا سیر ہوتا ہے +
 ۵۰ رتی کے کتنے ماشے اور تولے ہو

رتی ۵۰ کو ۱۶ پر تقسیم کیا تو ۳ ماشہ اور	۱۵۰ (۱۵۰)
۱۶ رتی ہوئیں پھر ۳ ماشے کو ۱۶ پر تقسیم	رتی ۶-۱۸ (۱۲)
کیا تو ایک تولہ اور ۳ ماشے ہوئے	ماشہ ۱-۱۸
اسی طرح سے ۵۰ رتیوں کے ایک تو	
۳ ماشے اور ۱۶ رتی ہوئیں +	

قاعدہ تحویل

سوالات مذکورہ الصدر سے یہ قاعدہ تحویل کا نکلنا ہوگا اگر ایک قسم کے
بڑے درجے کے عدد کو اسی قسم کے چھوٹے درجے کے عدد میں لانا
ہو تو جتنے چھوٹے درجے کے عددوں کا بڑے درجے کا ایک عدد بنتا ہو
اوس تعداد میں بڑے درجے کے عدد کو ضرب دواور اگر چھوٹے
درجے کے عدد کو بڑے درجے کے عدد میں لانا ہو تو جتنے چھوٹے
درجے کے عددوں کا بڑے درجہ مذکور کا ایک عدد بنتا ہو اوس تعداد پر
چھوٹے درجے کے عدد کو تقسیم کرو اور یاد رکھو کہ لفظ تحویل کے معنی پھیرنا ہی

مثال

۳۰۰ روپیہ آنے اور ۹ پائی کی کتنی پائیاں ہوں گی ؟

۳۰۰ روپیوں کو ۱۰۰ میں ضرب دیا	۳۰۰
ہوئے انہیں آنے لائے تو ۱۰۰ آنے ہوئے	۱۰۰
انکو ۱۰۰ میں ضرب دیا تو ۲۰۰ پائیاں ہوئیں	۲۰۰
ابن میں ۹ پائیوں کو جوڑ دیا تو ۲۰۹ پائیاں	۲۰۹
ہوئیں	۲۰۹
	۳۰۰ روپیہ

ثبوت جوابات

۲۰۹ پائیوں کے کتنے روپیے اور آنے ہوئے ؟	۲۰۹
۲۰۹ کو ۱۰۰ پر تقسیم کیا تو ۲ روپیے	۲
اور نو پائیاں ہوئیں پھر ۹ آنے	۹
کو ۱۰۰ پر تقسیم کیا تو ۳ روپیے	۳

حصہ اول

۵۸ فصل ناپ اور تول

(۴) ۳۷۹۷ بسوایون کے کتنے بیگے بسوے ہوئے

بسوایون ۳۷۹۷ کو ۲۰ پر تقسیم

۳۷۹۷ (۲۰)

۱۸۸ بسوے اور ۱۸۸ بسوایون ہوئے

۱۸۸ (۲۰)

۱۸۸ بسوے اور ۱۸۸ بسوایون کو ۲۰ پر تقسیم کیا تو

بسوے ۹ بیگے

اور ۱۸۸ بسوے ہوئے اس طرح سے ۳۷۹۷ بسوایون کے ۹ بیگے ہوں گے

۱۸۸ بسوایون ہوئے

۴۰ پل کی ایک گھڑی و ۲۰ گھڑی کا ایک گھنٹہ و ۲۰ گھنٹے

ایک رات دن و ۲۰ دن رات کا ایک ہفتہ و ۴۰ ہفتے کا ایک مہینہ

مہینے کا ایک برس اور ۱۲ برس کی ایک صدی اکثر سوداگر لوگ

۱۲ دن کا مہینہ شمار کرتے ہیں

۳۷۹۷ گھنٹوں کے کتنے مہینے اور دن ہوں گے

گھنٹے ۳۷۹۷ کو ۲۴ پر تقسیم

۳۷۹۷ (۲۴)

۱۵۷ دن اور ۱۳ گھنٹے ہوں گے

۲۴

پھر دن ۱۵۷ کو ۲۴ پر تقسیم

۱۳۸

۵ مہینے اور ۵ دن ہوں گے اسی

۱۲۰

۳۷۹۷ گھنٹوں کے ۵ مہینے

۱۶۸

اور ۵ گھنٹے ہوں گے

۱۷

۳۷۹۷ دن

دن ۳۷۹۷

۱۱
 میں نے ان کو ان کے آئینوں میں آنے سے روک دیا
 اور ان کو ان کے آئینوں میں آنے سے روک دیا
 اور ان کو ان کے آئینوں میں آنے سے روک دیا

0.465

جن اعداد کو جمع کرنا ہوا تو اس ترتیب پر لکھو کہ کیا ان درجہ کے اعداد ایک دوسرے کے مثلے رہیں پھر سب کے مثلے ایک بعضی

مکتبہ
جس طرح ۶ پائی ۱۵۔

پانی - ۱ - ۱۰

مہمانی - ۱ - ۱۰۰

(۱) سب سے چھوٹے درجے کے عدد کو جوڑ کر دیکھو کہ میزان میں بڑے درجے کی کتنی اکائی مشتمل ہیں جس طرح چھ اور سات تیرہ اور آٹھ بیس بیس کی واپائی ہاتھ لگا ایک نہ کیونکہ ۲۰ واپائی کا ایک آنہ ہوتا ہے۔

(۲) بڑے درجے کی اکائی کو ہاتھ لگانا باقی کو چھوٹے درجے کے اعداد کو ر کے تیلے لکھو اور بطریق مذکور دوسرے درجے کے اعداد کوڑ کر حاصل جمع میں یاد رکھی ہوئی اکائی کو شامل کرو اور اس میزان میں جو کہ بڑے درجے کے عدد کی کتنی اکائی مشتمل ہیں پھر باقی کو دوسرے درجے کے اعداد کے تیلے لکھ کر اکائی کو یاد رکھو۔

جسطح	۶ پائی	۱۵	۱۰
	۷ پائی	۸	۱۱
	۸ پائی	۷	۱۲

ایک اور پندرہ سو لاکھ روپے

حصہ اول ۶۰ فصل ناپ اور تول میں

اور آنے ہوئے اسطرح سے ۲۰۹۱ پاؤن کے ۳۷۵ روپے
آنے اور پائی ہوئیں +

سوالات

(۱) ۳۲ من سیر اور ۴ چٹانک کی کتنی چٹانکین ہوئیں +

جواب + ۲۰۵۳۲ چٹانک

(۲) ۳۳۰۵ چٹانکون کے کتنے من اور سیر ہوئے +

جواب + ۶ من ۲۹ سیر اور ایک چٹانک

(۳) ۲۳ روپیہ ۱۳ آنہ اور پائی کی کتنی پائیاں ہوئیں +

جواب + ۳۵۷۸ پائی +

(۴) ۹۳۴۵ پاؤن کے کتنے آنے اور روپے ہوئے

جواب + ۳۸ روپیہ ۱ آنہ اور پائی

(۵) ۳۷ لکھ ۸۱ سوہ اور ۴ بسوئسی کی کتنی بسوئسیاں ہوئیں +

جواب + ۱۹۹۵۱۹۹ بسوئسی +

جمع مرکب

ایک قسم کے متفرق درجے کے اعداد کے جمع کو جمع
مرکب کہتے ہیں

جس عدد میں اوکے حصے شامل ہوں اسے عدد مرکب کہتے ہیں
جیسے مع آنہ اور پائی کے روپی اور مع دھڑی اور چھداہم کے ٹکے
اور مع سیر اور پائو اور چٹانک کے من اور مع بسوہ اور بسوئسی اور پائو
کے لکھ +

سبب عدد اپنی اپنی قسم کے عدد میں جوڑے جاتے ہیں یعنی دھڑیوں

۴۳ فصل ناپ اور تول میں

ایک روپی کے ۱۰۰ ٹکے پیسے کہتے ہیں اور یاد رکھو کہ ایک
روپی کے جتنے ٹکے بچتے ہوں اتنی ہی ڈیڑھ روپی کا ایک آنہ ہوتا ہے تو
وہ حاصل جمع مذکور کے کتنے روپی اور آنے ہوئے ہے۔

۱۔ ٹکوں کے ۴ روپی اور ۱۰۰ ٹکے یعنی ۱۰۰ روپیے کا ایک آنہ
اسی ۱۰۰ ٹکے کے ۲ روپیے اس لیے کہ جواب مطلوب ہوا

۴۴ دام

۱۰۰ روپیے	۱۲ روپیے	۱۰۰ روپیے	۱۰۰ روپیے
۱۰۰ روپیے	۹ روپیے	۱۰۰ روپیے	۱۰۰ روپیے
۱۰۰ روپیے	۳۱ روپیے	۱۰۰ روپیے	۱۰۰ روپیے
۱۰۰ روپیے	۱۰ روپیے	۱۰۰ روپیے	۱۰۰ روپیے
۱۰۰ روپیے	۱۰ روپیے	۱۰۰ روپیے	۱۰۰ روپیے
۱۰۰ روپیے	۱۰ روپیے	۱۰۰ روپیے	۱۰۰ روپیے

۱۔ ایک من کو منوں میں جوڑا تو ہوئے ۳۴ من
ایک شخص کے پاس چار کھیت ہیں اور ہر ایک کھیت کی زمین
مداو نیچے لکھی ہے تو بتلاؤ کہ اس شخص کے پاس سب کتنی
نہی ہے۔

۱۰۰ روپیے	تیرہ اور پندرہ اٹھائیس اور سات
۱۰۰ روپیے	پینتیس اور بارہ سینتالیس سو دو
۱۰۰ روپیے	بیسو ہاتھ لگے ۲ بیگیہ ۲ بیگیوں کو
۱۰۰ روپیے	بیگیوں میں جوڑا تو ۸ بیگیہ ہوئے

حصہ اول ۶۲ فصل ناپ اور تول
اور سات اکتیس آنون کے ہا آٹے ہاتھ لگا ایک روپیہ ۵ آنہ کو آ
کی جگہ پر لکھا +
(۴۷) اور علی ہذا القیاس بموجب طریق مذکور بالا کے جو اور پٹ
دو سب کے عدد ہوں تو عمل کروا سیطر جسے عرضی خط کے تہ متنا
مرسجے کے جو اعداد لکھے جاوین اونکا مجموعہ جواب مطلوب ہوگا جس
ایک اور نو دس آفر دوبارہ آفر پانچ سترہ کے سات ہاتھ لگا ایک ایک
اور چار پانچ آفر تین آٹھ اور دو دس اس لیے ۵۰ آروپیون کو رو
کی جگہ پر لکھا +

حبط ۶ پائی ۵ ار ۵

۷ پائی ۸ ار ۵

۸ پائی ۷ ار ۵

حاصل جمع و پائی ۵ ار ۵

دس اور نو اونیس آفر پانچ چوبیس اور نو	مثال	دام
۱۰	۱۰	۱۰
۱۱	۱۱	۱۱
۱۲	۱۲	۱۲
۱۳	۱۳	۱۳
۱۴	۱۴	۱۴
۱۵	۱۵	۱۵
۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	۱۷	۱۷
۱۸	۱۸	۱۸
۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	۲۰	۲۰

حاصل جمع ۲۰ دام ۵

میں سے گئے تین رہیں تین پائی
سات میں سے آٹھ گھٹ نہیں سکتے

(۲) لیکن جو نیچے کے کسی درجے کا عدد اوپر کے عدد سے بڑا ہو تو اوپر کے عدد میں اتنی اکائی عدد مذکور کی شامل کر دیتی کہ اس سے
اسے درجے کی ایکے رقم میں شامل ہوں پھر اس میں جمع میں سے
اسے عدد مذکور کو گھٹا کر باقی کو اس کے تیلے لکھو اور پھر اسے عدد مذکور کے
میں طرف جو عدد ہو اس میں ایک شامل کرو اور عمل تصدیق
طریق مذکور جاری رکھو اسطرح سے عرضی خط کے تیلے جو متفرق درجے
کے باقی عدد نکلیں انکا مجموعہ جو اب مطلوب ہو گا حسب طرے ۴۶ آنے کا
یہ روپیہ بتا ہے اس لیے ۲ میں ۱۶ جوڑے تو ۴۲ آنے ہوئے ہیں
سے ۵ آنے نکال ڈالے تو پندرہ آنے باقی رہے اور ۹ میں ایک
ڈالو تو آ ہوئے اسکو ۵ میں سے گھٹایا تو ۴ روپی باقی رہے *

پائی	آنہ	روپیہ
۶	۷	۷
۳	۸	۸
۳	۱۵	۱۵
۳	۱۵	۱۵

ثبوت

حاصل تفریق کو چھوٹے عدد میں جوڑ دو اور اگر حاصل جمع بڑے عدد
کے برابر ہو تو جواب صحیح معلوم کرو حسب طرے مثال مذکور میں حاصل تفریق
چھوٹا عدد مگر بڑے عدد کے برابر ہیں *

حصہ اول فصل ناپ اور تول

۳ پائی	۳	سامو	۱۵	۱۵	۱۵
۳ پائی	۹	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۲ پائی	۱۲	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۳ پائی	۳	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱ پائی	۱۲	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵

بوسہ	دن	ماہ	سال
۵	۳	۵	۱۶
۱۰	۶	۲	۲۸
۱۵	۷	۷	۱۵۰
۱۰	۱۶	۲	۱۹۶

تفریق مرکب

ایک قسم کے دو عدد میں تفریق درجے کے اعداد مشتمل ہوں تو
وہ تفریق نکالنے کو تفریق مرکب کہتے ہیں +
قاعدہ

(۱) چھوٹے عدد کو بڑے عدد کے تیلے اس ترتیب پر لکھو کہ کیا
بجے کے عدد ایک دوسرے کے تیلے رہیں اور چھوٹے عدد کے تیلے
بعضی خط کھینچو اگر ممکن ہو تو نیچے کے ہر ایک درجے کے عدد کو
اپنے اوپر کے عدد میں سے کم کر باقیوں کو خط مذکور کے تیلے لکھ دو +

طرح	پائی	آنہ	پچہ
۲	۶	۷	۱۵
۲	۶	۷	۱۵

سوالات تفریق کتب

(۱) سوال ایک شخص نے ماحہ قرض لیے اور اس نے قرض خواہ کو اول
مرتبہ میں سے ۹ پائی ادا کیے دوسرے مرتبہ میں سے ۲ پائی اور تیسرے مرتبہ
میں سے ۴ پائی تو بتلاؤ کہ اتنا روپیہ دیکھ کتنا اور قرض باقی رہا ؟

جواب : ۲ پائی
(۲) ایک بقال نے ماحہ گیہوں خریدے اور اس نے چار مہینے
میں سے ۲ پائی گیہوں بیچے پھر دو مہینے میں سے ۴ پائی گیہوں بیچے اور پھر
تین مہینے بعد سے ۳ پائی گیہوں بیچے تو بتلاؤ کہ کتنے گیہوں بیکراؤ سکے
پاس کتنے اور گیہوں باقی رہے ہوں گے ؟ جواب : ۱۲ پائی
(۳) ایک زمیندار کے قبضے میں ۱۵ سو گز زمین تھی اس نے ایک
کاشتکار کو ۱۳ سو گز زمین جو تنے کو دی اور دوسرے کاشتکار کو ۲ سو گز زمین
جو تنے کو دی اور تیسرے جو تاکو ۱ سو گز زمین دی اور باقی زمین میں اپنا
کھیت کروایا تو بتلاؤ کہ زمیندار نے کتنی زمین اسامیوں کو جو تنے کے
لیے دی اور کتنی زمین میں اس نے اپنا کھیت کروایا ؟

جواب : ۱۵ سو گز زمین جو تاکو دی اور ۱۳ سو گز زمین میں اپنا کھیت کروایا
(۴) ایک بزاز نے ۵۰ تھان مینوں کے فی تھان ساڑھے چار روپیہ
کا شرح پر خریدے اور ان میں سے اس نے اول مرتبہ ۱۹ تھان ایک بزاز کے
تھان فی تھان ۴ آنہ نفع لیکر بیچ دیے اور دوسرے مرتبہ ۲۵ تھان
۱ آنہ نفع لیکر ایک شخص کے ہاتھ بیچ دیے تو بتلاؤ کہ کتنے باقی تھان کتنی
بمت کچھ ہے اور ہر ایک مرتبے میں کتنا نفع ہوا ؟
جواب : باقی ۶ تھان ۵۰ روپیہ کی قیمت کے بچ رہے

بارہ اٹھ چھیا تو سے اور دس ایک سو چھ اسٹے سولہ چھکا چھیا تو سے
آون کے تروپیہ رسکھہ آ آنے ہاتھ لگے تروپیہ بارہ نوان اکیس
آٹھ اور چھ اکیس چودہ روپیہ اس لیے آ من گھی کی قیمت مالو چھ ہو

دو من شہور مار جنس فی روپیہ تو نور روپیہ کی کیا ہوگی +

۹
۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰
۵۱
۵۲
۵۳
۵۴
۵۵
۵۶
۵۷
۵۸
۵۹
۶۰
۶۱
۶۲
۶۳
۶۴
۶۵
۶۶
۶۷
۶۸
۶۹
۷۰
۷۱
۷۲
۷۳
۷۴
۷۵
۷۶
۷۷
۷۸
۷۹
۸۰
۸۱
۸۲
۸۳
۸۴
۸۵
۸۶
۸۷
۸۸
۸۹
۹۰
۹۱
۹۲
۹۳
۹۴
۹۵
۹۶
۹۷
۹۸
۹۹
۱۰۰

پندرہ نوان اکیسو پینتیس چھٹا نک سولہ اٹھ ایک سو اٹھائیس چھٹا نک
کے آٹھ سیر ہوئے رکھے ہاتھ لگے ہاتھ لگے سیر نو سات ہاتھ لگے
اور آٹھ آٹھ سیر کے آٹھ سیر ہاتھ لگے ایک من نو دو نا اٹھارہ اور ایک
اونیس من ہوئے اس لیے روپیہ کی قیمت جنس آویگی +

صوالات حاضر مکتب

۱) ایک پل کی اوترا نی کا نیز خہی کہ فی آدمی ایک پیادینا پڑتا ہی اور فی
ڑی آٹھ آنہ فی گھوڑا ایک آنہ اور فی میل آدھہ آنہ مقرر ہی اور ہ آون کے
سے میں ۵۵۵ آدمی مل اوترے ۵۵۵ گاڑی ۵۲۵ گھوڑے
۲) ہیل پل اوترے تو کل اوترا نی کے دم بتلاؤ اور اسکی تفصیل بیان کرو اور
بھی بتلاؤ کہ ہر روز بحساب اوسط کتنے آدمی اور کتنے گھوڑے وغیرہ
اوترے اور یاد رکھو کہ ایک روپی کے ہم ہٹکے پیسے بکتے

اول مرتبہ نمبر ۱۲ نفع ہوا اور دوسرے مرتبہ نمبر ۱۰ نفع ہوا۔

ضرب مرکب

جب ایک قسم کے عدد میں متفرق درجوں کے اعداد شامل ہوں اور انکو ایک مکرر دفعہ جوڑنے سے جو حاصل جمع ہوا اسکے نکالنے سے مختصر ترکیب کو ضرب مرکب کہتے ہیں۔

قاعدہ

(۱) مضروب کے سب سے چھوٹے درجے کے عدد کے ساتھ فیہ کو لکھو اور سکو عدد مذکور میں ضرب دیکھو کہ حاصل ضرب میں دوسرے بڑے درجے کی کتنی اکائیاں شامل ہیں اور انکو یاد رکھو اور باقی کو مضروب کے ساتھ جو عرضی خط کھینچا ہوا اسکے ساتھ لکھو جس طرح ۱۰ اپائی ۸ نمبر قیمت فی من تو ۱۲ من گھی کی کیا قیمت ہوگی۔ ۱۲ مضروب فیہ بارہ دھام ایک سو بیس پائیوں کے ۱۰ آنے رکھا صفر ہاتھ لگا آئے۔

(۲) پھر چھوٹے عدد کے بائیں طرف جو بڑا عدد ہوا وہیں ضرب فیہ کو ضرب دینے سے جو حاصل ضرب ہو وہیں یاد رکھی ہوئی اکائیوں کو جوڑو اور اس میزان میں دیکھو کہ اس سے بڑے درجے کی کتنی اکائیاں اور میں شتمل ہیں اور انکو ہاتھ لگا مان بطریق مذکور مضروب فیہ کو علیحدہ علیحدہ جتنے اور بڑے درجوں کے عدد ہوں انہیں ضرب دو اور ہر ایک حاصل ضرب میں ہاتھ لگی اکائیوں کو شامل کرو اور اس طرح سے عرضی خط کے ساتھ جو عدد حاصل ہوں انکا مجموعہ جواب مطلوب ہوگا۔

جسطح ۱۰ اپائی ۸ نمبر

۱۷ فصل ناپ اور تول میں

۱۰) پیر کی من بھر کھانڈ کی بکری ہی تو دھوکے کھانڈ کے کیا دام ہوئے

جواب: ۱۷

۱۱) عاکان بھر کر کھتا ہی تو دھوکے کھانڈ کے کیا دام ہوئے

جواب: ۱۷

۱۲) ایک آنے کی سیر لکڑی بکتی ہی تو تبتلاؤ کہ اس حساب سے

۱۳) کانسے کے برتن ایک من ۵ آسیر حساب فی سیر ڈیرہ ہرنی

کے خرید سے تو تبتلاؤ کہ ادن برتنوں کے کیا دام ہوئے

جواب: ۱۷

تقسیم مرکب

جب ایک قسم کے عدد میں متفرق درجے کے اعداد شامل ہوں
اور اس کے چند برابر حصے کرنے سے جو حصہ حاصل ہوا وہ اس کے نکالنے
مختصر ترکیب کو تقسیم مرکب کہتے ہیں

قواعد

۱) ہر جب قاعدہ تقسیم مذکور کے مقسوم اور مقسوم علیہ کو رکھو

طرح) ۹ پائی ۸ ما حصہ ۹)

۲) مقسوم کے سب سے بڑے درجے کے عدد کو مقسوم علیہ
تقسیم کرو اور خارج قسمت کو مقسوم کے دائیں طرف رکھو بطرح

یہ) ۹ پائی ۸ ما حصہ ۹)

۱۷

اوشس نو ۱۱۱۱ ایک سو اکتھتر

نواسل

گھڑوں کی اور ترائی مامیہ آدیوں کی اور ترائی گھڑوں کی اور ترائی

گھڑوں کی اور ترائی مامیہ بیلوں کی اور ترائی مامیہ بیلوں کی
ہر روز ۲۳۵ آدمی ۲۲۵ گاڑی ۳۵ گھوڑے اور ۹۰ میل اور
ہوں گے +

(۲) عمر کا ۲۰ سال گھی بکتا ہی تو ۱۵۰ کا کتنا گھی اور

جواب +

(۳) ایک آنے کی ۳ گرہ سرخ تول بکتی ہو تو اس حساب

۱۵۰ کی کتنی تول آویگی + جواب + ۱۵۰ گرہ اگر +

(۴) ایک روپیہ میں ۱۰ ہاتھ دیوار بنتی ہو تو ۱۵۰

کتنے ہاتھ دیوار بنے گی + جواب + ۱۵۰ ہاتھ دیوار +

(۵) ساڑھے چھ آنے کو ایک پلیٹ یعنی پتھر کی تختی بکتی

ہو تو اس طرح ۹۹ تختیاں کتنے دام کو آویں گی + جواب + ۱۵۰

(۶) پونے سات آنے کو ایک پٹیا پتھر کی آتی ہو تو ویسی

۱۵۰ پٹیاں کے کیا دام ہوئے + جواب + ۱۵۰

(۷) ۳۰ آنے کو ایک کوڑی سال کی بکتی ہو تو ویسی ۸۵

کڑیوں کے کیا دام ہوئے + جواب + ۱۵۰

(۸) ایک روپیہ کا ۳۰ سیر گھی آتا ہو تو ۱۵۰ کا کتنا

سے گا + جواب + ۱۵۰

(۹) چار روپیہ کیسے کا بٹ ہو تو عام پر کتنا شہ ہوگا + جواب + ۱۵۰

سوالات تقسیم مرکب

(۱) ٹوہائی روپیہ من میدا بکنا ہی تو اس نرخ سے ایک سیر میدا کے کیا دام ہوئے ؟ جواب : ایک آنہ سیر ۔

(۲) ساڑھے تین روپیہ من سوچی بکتی ہی تو ایک سیر سوچی کے کیا دام ہوئے ؟ جواب : ایک آنہ ۱۰ پائی بیٹ ۔

(۳) عے کو ایک گڈی کاغذ کی بکتی ہی تو ایک تختہ کاغذ کے کیا دام ہوئے اور یاد رکھو کہ ایک گڈی کاغذ میں ۴۰ دستے ہوتے ہیں اور فی دستہ ۳۰ تختے ہوتے ہیں ؟ جواب : ۱۰ پائی ۵ پائی ۔

(۴) کپڑے کا ۱۰ گز کا تھان ساڑھے سات روپیہ کو خریدا تو بتلاؤ کہ ایک گز کتنے دام کو پڑا ؟ جواب : ۱۲ آنہ ۔

(۵) عے من ہلدی ما عے کو خریدی تو بتلاؤ کہ ایک سیر ہلدی کے کیا دام ہوئے ؟ جواب : ۴ آنہ سیر ۔

(۶) تین شخصوں نے برابر روپیہ لگا کر تجارت کی اور اس میں ۱۰۰ روپے لگائے اور انکو چھوٹے وزن میں اچھا عے کل نفع ملا

اب وہ اپنا اپنا زاصل اور نفع لیکر علیحدہ ہوا چاہتے ہیں تو بتلاؤ کہ ہر ایک شخص کا زاصل اور نفع علیحدہ علیحدہ کتنا ہوا اور علیحدہ ہونے کے وقت ہر ایک شخص کو کل زر کتنا ملا ؟

جواب : ہر ایک کا زاصل تھا ۱۰۰ روپیہ ہر ایک شخص کو

نفع ملا چاہیے عا ۱۰۰ پائی ہر ایک شخص کا کل زر ہوا ۔

(۷) انیسٹ کی پٹی دیوار ایک روپیہ کی گز بنتی ہی تو ۲۰ گز دیوار بنوائی کے کیا دام ہوئے ؟ جواب : ۱۰ روپیہ ۔

(۳) اور جو باقی رہے اس میں دیکھو کہ چھوٹے درجے کی کتنی اکائیاں ہیں اور ان میں مقسوم کے باقی بچے ہوئے عدد کو چھوٹے عدد پر جنس کر کے پھر چھوٹے عدد کو اس میں جوڑ دو اور حاصل جمع کو مقسوم پر تقسیم کرو اور خارج قسمت کو اول خارج قسمت مذکور کے دائیں طرف رکھو اور یہ عمل وہاں تک جاری رکھو جہاں تک چھوٹے درجے کے عدد باقی مقسوم میں مجنس ہو کر چھوٹے عدد کے شامل ہوں اسطرح سے جو خارج قسمت حاصل ہوں گے اوتنا مجموعہ جواب مطلوب ہوگا۔

دفعہ ۹ پائی ۸ سے ۹

جسطرح

$$\begin{array}{r} ۱۰۰ \\ ۸ \overline{) ۸۰} \\ ۸۰ \\ \hline ۰ \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۱۰۰ \\ ۹ \overline{) ۹۰} \\ ۹۰ \\ \hline ۰ \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ۱۰۰ \\ ۹ \overline{) ۹۰} \\ ۹۰ \\ \hline ۰ \end{array}$$

جواب
۱۰

سولہ چوکا چوتھہ اور آٹھ ہتر و نو آٹھ
ہتر و نو ایک واسیلے اگر نو ہتر کو
کے درمیان ۱۰۰ برابر تقسیم کرنے
تو ہر ایک ایک کو چھ پائی ملے گی

سوال

لوہ کی پے میں جنس خریدی تو اس حساب سے کم کی کتنی ہوگی

$$\begin{array}{r} ۱۰۰ \\ ۱۰ \overline{) ۱۰۰} \\ ۱۰۰ \\ \hline ۰ \end{array}$$

چاہتے بارہ رکھی منفر ہوئے ایک نہیں
اور بیس اکیس چالیس چار اوٹھا چودہ

جواب ۳۰

حصہ اول فصل ناپ و تول

توفی میل کتساروز مجس پڑا اور ۳۲ دن کا صیانا نو +

جواب + ۱۰ سیر مجس

سوالاٹ ضرب و تقسیم

(۱) ۱۲ آدمی ایک کچے کوٹھے کو ۱۲ دن میں بنائیں تو ۴ آدمی اس کوٹھے کو کتنے دن میں بنا دیں گے +

۱۲ آدمی ۱۲ دن میں بنانے میں تو ایک آدمی ۱۲ گئے ہ یعنی ۲۱۶ دن میں بنا دیگا اور ۴ آدمی ایک آدمی کی نسبت ۴ گنا جلد جی ۴ گئے کم دنوں میں بنا دیں گے اور ۲۱۶ میں ۴ بار جا سکتا ہو اسلئے ۴ دن میں ۴ آدمی اس کوٹھے کو بنا دیں گے +

جواب + دن ۹ (۲۱۶ ÷ ۲۴)

۲۱۶

(۲) ۵۰ آدمی ایک دیوار کو ۴۳ دن میں بنالیں تو ۹ آدمی اس کو کتنے دن میں بنا دیں گے +

۵۰ آدمی ۴۳ دن میں بناتے ہیں تو ایک آدمی ۵۰ گئے یا ۲۰۹۰ دن بناوے گا اور ۹ آدمی ایک آدمی کی نسبت ۹ گنا جلد بنائیں گے کم دنوں میں بنا دیں گے اور ۲۰۹۰ میں ۹ دفعہ گھٹ سکتا ہو اسلئے نو آدمی اس دیوار کو ۲۳۳ دنوں میں بنا دیں گے +

۲۰۹

۹ | ۲۰۹۰

جواب + ۲۳۳ دن

۱۰) ایک روپیہ کا سارے چار سو جس ایک گانوں میں بکتا تھا اور
سے سے کاٹتے تھے اور اسکو شہر میں لاکر فی روپیہ ڈھائی من
سے سے بیچ ڈالا تو بتلاؤ کہ اس سے کتنے من تھیں پورا اسکو
ریج بکایا اور اسکو کتنا فائدہ ہوا؟

جواب پڑھو جس کاٹتے تھے اور اسکو پانی ۱۲ روپیہ ۱۲

فائدہ ہوا؟

جواب میں پانی کے پل سے کو سبب بہت کم قیمت ہونیکے نہیں کہ
(۹) جس گانوں کی جمع ہوئے ہیں اور گانوں کا خرچہ سارا دیکھو
تو ان کے فی روپیہ پر کتنا خرچ ہوا؟

جواب پڑھو قریب ۲ روپیہ پانی

(۱۰) امریکہ زمین سے اس سے کتنے روپیہ کے دیے تھے تو فی میگہ کیا بچ پڑی

جواب پڑھو ۸ روپیہ

(۱۱) امریکہ کا سود مند ہوئے تو بتلاؤ کہ کیا سیکرٹ کا سود پڑا

جواب پڑھو سیکرٹ

(۱۲) ایک شخص کی سالانہ آمد آمد ملے ہیں تو بتلاؤ کہ اس شخص کو کیا ہوا پڑا

جواب پڑھو ۶ روپیہ پانی

(۱۳) کتابوں کی چھپوائی جلد بندی نقش نگار وغیرہ کے

نہایت کم ہوئے تو بتلاؤ کہ فی کتاب کیا خرچ ہوا اور ہر ایک کتاب میں ۳

نصف روپیہ کو فی صفحہ کیا خرچ ہوا؟

جواب پڑھو فی کتاب ۱ روپیہ فی صفحہ پانی

(۱۴) ۳ مہینے کے عرصے میں دو بیلیوں نے پیسے بچائے کتنا

۵۲

(۳) ۴۴ آدمیوں کے پاس ۳۵ دن کے لیے خوراک موجود تھی مگر وہ بعد ۲۰ آدمی کہیں کو چلے گئے تو باقی ۲۴ آدمی کو باقی خوراک کتنے دنوں کو ہو گئی۔

۳۵ دن بعد ۴۴ آدمیوں کے لیے خوراک ۳۰ دن کو کافی ہوتی تو اس انداز سے ایک آدمی کے لیے وہ خوراک ۴۷ گئے ۳۰ یعنی ۲۲۲۰ دن کو ہو گئی اور ۲۴ آدمی ایک آدمی کی بہ نسبت ۴ گنا جاب یعنی ۴۷ گئے ۲۴ دن میں کھا دیں گے۔ جواب ۲۲ دن

$$\begin{array}{r} 52 \\ 2220 \\ \hline 42 \end{array}$$

(۴) ایک مکان میں ۲۴ مربع گز زمین ہو اور اس میں گری کا فرش پھونا ہو اور عرض گری کا پون گز ہو تو بتلاؤ کہ فرش میں کتنے گز گری سے لگے کی۔
 مکان میں جو ۲۴ مربع گز لکھے ہیں اور زمین ہر ایک گز سے ۷۷ مربع گز لکھے کہ ایک گز لینا اور ایک گز چڑھا جو اس لیے ایک گز مربع زمین اور ایک گز مربع زمین کا فرق ہر اس عت سے فی گز مربع ۷۷ مربع اگر پون گز گری بچاؤ ۷۷ مربع زمین کے لیے ۲۴ پون یعنی ۲۴ گز گری اور یعنی چارے یعنی ۲۴ مربع گز زمین کے لیے ۲۴ اور ۲۴ یعنی ۲۴ گز گری یعنی چارے

(۵) ایک آدمی اگر ۷۷ سے زائد آباد تک ۳۵ دن میں فی روز ۱۲ حلوہ دینا اور جو وہ فی روز ۱۲ کھائے چلتا تو کتنے دنوں میں پہنچتا فی روز ۱۲ کھائے چلتا ہی اس لیے ۳۵ دن میں ۷۷ گئے ۲۴ یعنی ۲۴ کھائے چلتا ہو گا اگر وہ ۱۲ کھائے فی روز چلتا تو ۲۴ گئے ۲۴ یعنی ۲۴ دنوں میں سپہ چلے گا۔

۵۲

۵۲

حصہ اول
ایک چھٹانک تما کو کی قیمت ۱۰۰ اپانی کو گنا کیا تو ۲۰۰ پانی یعنی ایک ۱۰۰
نوجھٹانک تما کو کی قیمت ہوئی ۱۰۰

۱۰۰ اپانی کو ۱۰۰ میں ضرب دیا ۲۰۰ پانی ہوئیں اس کا یہ سبب ہے کہ ایک کو ۱۰۰
میں ضرب دیا تو ۱۰۰ ہوئے اور ایک تہائی کو گنا کیا تو تین ہوئے
لیونکہ جو ایک تہائی کو تین گنا کر دے تو ایک حاصل ہوگا اس لیے اور
۲۰۰ کو جوڑا تو ۲۰۰ پانی ہوئیں ۱۰۰

حاصل

۱۰۰ روپی کی جو سیر آنے کی اوستہ ہی چھٹانک ۱۰۰
سیطرح اور بھی گرنکل سکتے ہن ۱۰۰

۱۰۰ ٹکے کی جو سیر دھڑی کی اوستہ ہی چھٹانک ۱۰۰
۱۰۰ روپی کی جو سیر آنے کی اوستہ ہی چھٹانک ۱۰۰
۱۰۰ روپی کا جو گرن آنے کا اوستہ ہی گرنہ
۱۰۰ روپی کے جتنے ٹکے آنے کی اوستہ ہی ڈھڑیان

۱۰۰ دھڑی کی جو چھٹانک ٹکے کی اوستہ ہی سیر ۱۰۰
۱۰۰ ٹکے کی جو چھٹانک روپی کی اوستہ ہی سیر ۱۰۰
آنے کا جو گرنہ روپی کا اوستہ ہی گرنہ
آنے کی جو دھڑیان روپی کے اوستہ ہی ٹکے
جو ٹکے سیر اوستہ ہی دھڑیان کی چھٹانک
جو روپی سیر اوستہ ہی ٹکے کی چھٹانک

حصہ اول ۷۸
 (۲) کیا رہن روٹی مولہ کو خریدی اور اون روپیوں میں غیر کا رستہ
 کے کرایے کا بھی شامل ہو تو بتلاؤ کہ کرایے کے دام کو منہا
 کر کے روٹی کیا پیسری خریدی ہوگی ؟

آنہ	روپیہ	
۸	۸۹	۸۹ روپیہ آنہ میں سے ۸ روپیہ آنہ کو
۸	۱	گھٹایا تو ۸ روپیہ باقی رہے یہی ۸۸ روٹی کی اصل قیمت ہے اس لیے ۸۸ روپیوں
۸۸	۱۱	کو اپر تقسیم کیا تو ۸ روپیہ طے یہی ایک
۸ روپیہ		قیمت فی من
		روٹی کی قیمت ہوئی اور ایک من میں ۸ پیسری ہوتی ہیں اس لیے ۸ روپیوں
		کو ۸ پر تقسیم کیا تو ایک پیسری کی ایک روپیہ قیمت ہوئی ؟
		(۳) ایک روپیہ کا نویر تھا کو کتنا ہو تو نو چھٹانک تھا کو کے کیا دام ہو
۱۶ آنہ	۹ سیر	ایک روپیہ یعنی
۱۶	۱۶	۱۹۲ پائی کا ۹ سیر
۱۶	۱۲۲ چھٹانک	یعنی ۱۲۲ چھٹانک
۱۲		تھا کو کتنا ہو اس لیے
پائی ۱۹۲	۱۲۲	۱۹۲ کو ۱۲۲ پر تقسیم
۹		کیا تو ۱ پائی
۱۲ پائی ۲۸		ایک چھٹانک کی قیمت
		ہوئی ۲۸ میں ۱۲ کا حصہ لگا رہا اس کے عوض جو ۱۲ لکھا ہے اس کا ہبہ
		ہے کہ تین گنا ۲۸ برابر ہے ۸۴ کے یا ۸۴ تیسرا حصہ تو ۲۸ کا بھر

۴۱ ڈھام ۱۲ سیر بھوسہ تو ھٹکے کی ہوئی ایک مٹری کی ڈھائی چھٹانک
 بھوسہ آوے گی سات ڈھام ۴۱ چھٹانک یعنی ایک سیر ڈھیر چھٹانک
 بھوسہ سات مٹری کی آوے گی اسلئے ھٹکے اور سات مٹری کی ۱۲۴
 اور آدھی چھٹانک بھوسہ آوے گی +

کر

ایک روپی کی جھ سیر آنے کی اتنے ہی چھٹانک +

سوال

ایک روپی کی ۲۲ سیر دال بکتی ہو تو ۴۱ سیر دال کے کیا دام ہوئے
 اور ایک روپی کے ۳۴ ھٹکے پیسے بکتے ہیں اور مٹری کی ۴ کوڑی
 بائیس پاؤ یعنی ساڑھے پانچ سیر دال تو ہم آنے کی ہوئی اور کر کے
 بموجب ۳۴ چھٹانک دال ایک آنے کی ہوئی اور آچھٹانک دال آدھ
 آنے کی ہوئی اسلئے جمع کرنے سے ساڑھے سات سیر اور ایک چھٹانک
 دال کے دام ساڑھے پانچ آنے ہوئے اسمین سے ایک چھٹانک کے
 دام کو کم کرنا چاہیے +

ایک روپی کے ۳۴ ھٹکے پیسے بکتے ہیں تو ایک آنے کی ۴۳
 دھریان ہوئیں اور آدھ آنے کی ۲۱ دھریان ہوئیں اور مٹری
 کی سات کوڑی بکتی ہیں اسلئے آدھی مٹری کی ۳۴ کوڑیاں ہوئیں
 اس سبب سے آدھ آنے کی ۲۱ دھریان اور ساڑھے تین
 دھریان ہوئیں یہ گیارہ چھٹانک کی قیمت ہوئی اسکو گیارہ پر تقسیم کرو
 و ایک چھٹانک کی قیمت ہوگی +

۲۱ میں گیارہ ایک دفعہ کیا اسلئے ایک مٹری ہاتھ لگی اور دس مٹری

حصہ اول ————— جو روپیہ گزشتہ ہی قانون کا ایک کروڑ

جگر ڈمروین کی چھٹانک اوستے ہی گون کی سیر
جوسنے کی چھٹانک اوستے ہی روپی کی سیر
جوتنے کا ایک گروہ اوستے روپی کا گز
جگر روپی کی من اوستے ہی آنے کی ڈھائی سیر

ایک مکے کی چرسیر و مٹری کی اونٹنی ہی چٹانک

(۱) ایک بکے کچھ سیر کلڈیاں بکٹی ہیں تو ایک پیسہ وٹری کی کتنی

ایک ننگ کی ہر سیر کو ایک پیسے کی

وہ وہاں کی

ورزشی کیہ چاہیے

سید اکبر علیہ السلام کی مزار کٹرھی اوسے گی پتہ

۱۰۰

(۱) ایک شہید اور تھوڑی دُشمنی ہیں پیرا کا ہو جاوے ہیں آؤ دُشمنی کی

کے لئے اور شری کی دعا چنانچہ ایک لکڑی کو جس کے کئی چھوٹے ٹکڑے تھے

سے کہنا تو ہم پیر ایک چھٹیا کہ گڑب گڑب کی طرح ہے۔ وہ دھرم کی ہو نہیں سکتی۔

(۲) ایک شے کی رہائی سے بھروسہ کی ہو تو اسے بھروسہ کی کہانی ہے

جیو سی آر کی

گڑے کے بموجب ایک آنے کا ہے۔ گڑہ کپڑا ہوا پون گز میں ۲ اگر ہوتی ہیں اسلیے چار دونا آٹھ اور دو پونا ڈیڑھ ہوئے ۹ گڑہ اوکی ۲ آنہ قیمت ہوئی اور گڑہ کا آدھا قریب ۲ گڑہ اور ایک انگل ہوا اسکے آدھہ آنہ دام ہوئے اس سبب سے جوڑنے سے ۱۱ گڑہ اور ایک انگل کے دام ۲۲ گڑے ہوئے اب اگر وہ میں آدھہ انگل کے دام اور نکالنے رہے *
گڑے کے بموجب ایک آنے کی ۵۴ دھریاں ہوئیں اسلیے آدھہ آنے کی ۲۲ دھریاں ہوئیں اور ۲ گڑہ اور ایک انگل کے ۱۱ انگل ہوتے ہیں اسلیے سات تیرے اکیس ایک انگل کے تین دھری دام تو ایک ہوئی اور باقی ۴ دھری کی کوڑیاں کین تو ۱۲ کوڑیاں ہوئیں وسات ایک ستا و ایک کوڑی اور فی اسطر حصے ایک انگل کے دام ۳۴ دھری اور ایک کوڑی ہوئی اور آدھہ انگل کے دام ۱۰ دھری ہوئی اسکو ۲ آنے میں جوڑا تو ۲۰ آنہ ۴ دھری اگر وہ کی قیمت ہوگی اسکو سوا چودہ گز کی قیمت تین روپی میں سے گھٹایا تو ۲ روپیہ ۱۲ آنہ ۳۴ دھری یعنی ۲ روپیہ ۱۲ آنہ ایک ٹکا اور ۵ دھری ۱۳ گڑ کپڑے کی قیمت ہوئی *

سوال

ایک وپی کاٹے گڑ کپڑا آتا ۲۰ آنے کا کتنے گڑ کپڑا آدھہ ہوگا *
گڑے کے بموجب ایک آنے کا کتنے گڑہ کپڑا آدھہ ہوگا اسلیے آدھہ آنے کا کتنے گڑہ اور ایک انگل کپڑا ہوا اور ۲ آنے کا وہ دونا ۱۱ اور دو پونا ڈیڑھ یعنی ۱۲ گڑہ کپڑا آدھہ اسطر حصے ۲ آنے کا ۱۲ گڑہ اور ۳۴ گڑہ و ایک انگل یعنی ایک گڑہ گڑہ اور ۲ انگل کپڑا آدھہ ہوگا *

حصہ اول فصل ناپ اور تول میں ۸۳

باقی رہیں انکی کوڑیاں کہیں تو سات دہاں ستر کوڑیاں ہوئیں ان میں ۳۰ کوڑیاں جوڑیں تو ہوئیں ۶۰ کوڑیاں گیارہ چھکا چھیا سٹھہ اسلئے ۶ کوڑی ہاتھ لگی اور ۶ کوڑی باقی رہیں گیارہ آدھا ساڑھے پانچ اسلئے آدھی کوڑی اور ہاتھ لگی اس طرح سے ایک چھٹانک کے دم ایک دھڑی ساڑھے چھہ کوڑی ہوئیں اسکو آچھٹانک کی قیمت ۳۲ دھڑی اور ۳۰ کوڑی میں سے گھٹایا تو ۹ دھڑی اور ۳۰ کوڑی یا ایک ٹکا ۳ دھڑی اور ایک گنڈا کوڑی یہ ۱۰ چھٹانک کے دم ہوئے اسلئے ۲ سیرال کے دم ۴ آنے ایک ٹکا ۳ دھڑی اور ایک گنڈا کوڑی ہوئیں ۲

سوال

ایک روپی کا ۳۰ سیرال بکتا تو ۲ آنے کا لٹنا آنا آویگا پھر اگر کے بموجب ایک آنے کا ۳۰ چھٹانک آنا آویگا اور اس کے آدھہ کا ۱۰ چھٹانک آنا آویگا اس سبب سے ۲ آنے کا آٹا ۴۰ اور ۱۰ یعنی ۵۰ چھٹانک آویگا یا ۳۰ سیرال چھٹانک یہی جواب ہوا ۲

ایک روپی کا جو گز کے کارتنے ہی گز

سوال

ایک روپی کا ۱۰ گز کپڑا بکتا تو ساڑھے تیرہ گز کپڑے کے کیا دم ہو اور پے ایک روپی کے ۵ آنے کے بکتے ہیں اور دھڑی کی ۶ کوڑی آتی ہیں ۲ چار تے بارہ اور تین پونا سواد ہوئے سوا چودہ گز انکی قیمت تین روپی ہوئی ان میں سے پون گز کی قیمت نکال لو تو باقی ساڑھے تیرہ گز کی قیمت رہ جائے گی ۲

سوال

ایک روپی کے پون پیا اور پر ۹۴۴ کے بکتے ہیں تو ۱۲۴ کے
 کے کتے ہوئے اور دھری کی ۴ کوٹیاں ہوتی ہیں +
 ۴۹ پون ۱۳۳ کے اور ۶ پونا ۴۴ دھری یعنی آدھی دھری پر
 ۳۳ کے تو ۱۲۴ کے ہوئے +
 گرگے بوجب ایک آنے کی ۴۹ دھری اور ۳ کوٹیاں ہیں +
 اور آدھ آنے کی ۴۴ دھری اور ۱ کوٹیاں ہوتی +
 اسلئے آرنے کی ۴۴ دھریاں یعنی چھدام اور پر ۳۳ کے
 ہوئے انکو ۳۳ کے آدھی دھری میں جوڑا تو ۴۴ کے اور ۴۴ دھری
 ۱۳۳ آنے کی ہوئیں +

گرگے
 جتنے کے سیراوتنی ہی دھریوں کی چھٹانک +

سوال

۴۴ کے سیراوتنی ہی تو بتلاؤ کہ ۴۴ مارشکر کے کیا عام ہوئے +
 اور روپی کے ۴۴ کے پیسے ہیں +
 ۴ سیر کے دام ۹۴ کے ہوئے +
 آدھ سیر کے دام ۴۴ کے ایک دھیلا ہوا +
 پاؤ سیر کے دام ۴۴ کے پون پیا ہوا +
 اسلئے ۴۴ سیر کے دام ۴۴ کے ایک چھدام ہوئے +
 ایک روپی کے ۴۴ کے پیسے بکتے ہیں تو بتلاؤ کہ ۴۴
 کے ایک چھدام کے کتے تھے ہوئے ۴۴ کوٹے ۴۴ آنے ہوئے

ایک روپیہ کے جتنے ٹکے آنے کی اوتنی ہی دھریاں
سوال

ایک روپیہ کی ۵ دھری اور ۷۴ ٹکے کہتے ہیں تو بتلاؤ کہ ۳۳
ٹکے ۳۴ دھری کے کہنے آنے ہوئے اور دھری کی ۱ کوٹریاں ہوتی ہیں
۵ آنے کے ۲۳ ٹکے اور ۲ دھریاں ہوئیں اور
۴ آنے کے ۱۱ ٹکے اور ۲ دھری ہوئیں اسلیے
۳۴ آنے کے ۵۴ ٹکے اور ۲ دھریاں ہوئیں انہیں سے
۳۳ ٹکے اور ۳ دھریوں کو کم کیا تو

۴ ٹکے اور ۲ دھریاں باقی رہیں اس سے معلوم
ہوگا کہ ۳۳ ٹکے ۳۴ دھریاں برابر ہیں ۲ ٹکے اور ۲ دھری کم آنے کے
اب دیکھنا چاہیے کہ ۱ ٹکے اور ۲ دھری آنے کا کونسا
حصہ ہوگا کہ بموجب اگر ایک روپیہ کے ۷۴ ٹکے پیسے ہوتے تو اس
حساب سے آنے کی ۷۴ دھریاں ہوئیں مگر پیسوں کا بھاؤ ۵ دھری
اور ۱ پیسے اونکی کوٹریاں کین تو ہر پنجے ۷۴ کوٹریاں ہوئیں اونکو ۱۱
پیشیم کیا تو قریب ۷۴ کوٹریاں ہوئیں اس سبب سے آنے کی ۷۴ دھری
اور تین کوٹری ہوئیں *

۷۴ پوناٹھ دھری اور ۳ پوناٹھ کوٹری یعنی ۳ ٹکے اور
۳ دھریاں آنے کی ہوئیں اسلیے ۳ ٹکے اور ۳ دھریوں کو ۳
اور ۲ دھریوں میں سے کم کیا تو ۱ دھری باقی رہی اسلیے ۳ ٹکے
اور تین دھریاں برابر ہیں ۱ دھری کم لا آنے کے *

گرم کے بموجب آنے کی ۴۸ دھریاں یعنی آٹھ پیسے ہوئے اسلئے
۳۴ پیسوں کا آدہ آنہ ہوا اور ڈیڑھ پیسے کا پاؤ آنہ اس باعث سے ۳۶
لکے ایک چھدرام کے چھدرام کے آٹھ آنے ہوئے *

سوال

۱۳۔ لکے سیر مٹھائی بکتی ہو تو بتلاؤ کہ ۱۲ لکے کی کتنی مٹھائی آویگی ؟
۱۴۔ لکے کی ایک سیر مٹھائی آویگی اب ۱۲ لکوں میں سے
۵ پیسے یعنی ۴۰ دھریاں اور باقی رہیں *

گرم کے بموجب ۱۴ دھری کی ایک چٹانک آویگی اسلئے
۴۰ چٹانک ۴۰ دھری کی آوے گی اس باعث ۵ پیسے کی اندازاً
۴ چٹانک آویگی اور ۱۲ لکے کی ایک سیر ۳ چٹانک مٹھائی آویگی *

گرم
جتنے روپی سیر اوستے ہی آنون کی چٹانک *

سوال

۵ روپیہ آنے سیر ہینگ بکتی ہو تو بتلاؤ کہ ۲۰ چٹانک ہینگ
کے کیا دام ہوئے ؟ *

گرم کے بموجب ایک چٹانک ہینگ کے دام ۵۰ آنے ہوئے
اسلئے آدہ چٹانک ہینگ کے دام ۲۵ آنے ہوئے *

اس باعث سے ۲۰ چٹانک ہینگ کے دام
۲۵ آنے ہوئے *

گرم
۳ روپی گز اوستے ہی آنون کی ایک گرم *

